

OPINNÄYTETYÖ

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus osallisuuden tutkimuksesta lastensuojelussa vuosilta 2010-2018

Rantalainen Pia

Opinnäytetyö
Hyvinvointipalveluiden osaamisala
Sosiaaliala
Sosionomi AMK

2018

Hyvinvointipalveluiden osaamisala
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomikoulutus (AMK)

Tekijä	Pia Rantalainen	Vuosi	2018
Ohjaaja(t)	Susanna Helavirta ja Timo Marttala		
Toimeksiantaja	-		
Työn nimi	Systemaattinen kirjallisuuskatsaus osallisuuden tutkimuksesta lastensuojelussa vuosilta 2010-2018.		
Sivu- ja liitesivumäärä	54 + 7		

Opinnäytetyöni tarkoituksena on koota, esitellä sekä luonnehtia valitsemieni ydinkysymysten pohjalta lastensuojelusta olevaa tutkimustietoa 2010-2018 -luvulta. Osallisuuden kokemus on aina yksilöllinen ja siksi koin tärkeäksi rajata aiheeni lasten henkilökohtaisiin kokemuksiin osallisuudesta. Työssäni painottuu vahvasti asiakasnäkökulma ja yritän tuoda huostaanotettujen lasten kokemuksia kuuluviin.

Valitsin aiheekseni osallisuuden sen ajankohtaisuuden vuoksi. Olen kiinnostunut siitä, kuinka lapsilähtöisyys toteutuu asiakasnäkökulmasta. Osallisuus on herättänyt runsaasti keskustelua, mutta koin, että sitä koskeva tutkimus ja kirjallisuus ovat ainakin vielä toistaiseksi kovin hajanaista. Kokoavalla kirjallisuuskatsauksella on mahdollista saada kokonaiskuvaa tarkasteltavana oleviin kysymyksiin. Tutkimukset toistuvista sivullisuuden kokemuksista lastensuojelun toiminnassa erityisesti lapsia, sekä nuoria koskevassa päätöksenteossa ovat osaltaan nostaneet osallisuuden kokemusten tärkeyttä esiin.

Toteutan opinnäytetyöni systemaattisena kirjallisuuskatsauksena. Käytän työssäni aineistona osallisuudesta tehtyjä tutkimuksia, osallisuutta koskevaa kirjallisuutta, sekä artikkeleita. Lisäksi teoreettisessa osuudessa käsitelen osallisuuden määritelmää ja osallisuutta koskevaa lainsäädäntöä. Aineistonkeruumenetelmänä käytän systemaattisia kirjallisuushakuja.

Työni lopuksi esittelen aineistosta esiin nousseita teemoja sisällönanalyysin periaatteiden mukaan ja raportoin asettaamaani tutkimuskysymykseen löytyneet vastaukset. Vaihtelevat kokemukset osallisuuden toteutumisesta korostavat sen moninaisuutta. Lasten kokemuksista esiin nousseet aiheet liittyivät mm. työntekijöiden vaihtuvuuteen ja kuulluksi tulemiseen. Osa alkuperäisaineiston haastatteluvastauksista koki voivansa vaikuttaa asioihinsa, kun taas osan kohdalla osattomuus korostui. Aineistoista nousi vahvasti esiin lasten ja nuorten inhimillinen tarve vuorovaikutukseen ja toiveet enemmästä ajasta työntekijöiden kanssa ja yhteisestä tekemisestä ja läsnäolosta.

Avainsanat: Osallisuus, lastensuojelu, sijaishuolto, huostaanotto, systemaattinen kirjallisuuskatsaus.

Lapland University of Applied
Sciences
Social Services

Author	Pia Rantalainen	Year	2018
Supervisors	Susanna Helavirta and Timo Marttala		
Commissioned by	-		
Subject of thesis	Systematic literature review about participation research in child welfare services during the years of 2010-2018.		
Number of pages	54 + 7		

The purpose of my thesis is to gather, present and characterize research data on child welfare services during the years 2010- 2018. The experience of participation is always subjective and therefore I felt important to focus on the personal experiences of the children. In my thesis, the client perspective is strongly emphasized, and I try to bring out the point of view of the children in custody to complement the existing research.

Children's participation has become a common topic and I am interested in how child-centered participation is achieved from the customer's perspective. Participation has provoked loud discussion, but I felt that the research that focuses on it, is still quite fragmentary. Systematic research literature review can provide an overall picture of the issues under discussion. Studies on repeated experiences of exclusion in child welfare services have contributed to the importance of raising children's experiences about inclusion in to public discussion.

I conducted my thesis as a systematic research literature review. I used studies, literature and articles of involvement and participation. In addition, as a theoretical framework of my thesis, I use the definition of participation, and the perspective of related legislation. As a method to gather the material I use systematic literature search using carefully chosen topic words.

At the end of my work, I present the themes that emerged from the material, based on the content analysis principles and report the answers found to my research questions. The results showed that children had really varying experiences about the possibilities of participation. The material shows strongly the need of interaction and wishes of more time between children and adults and their common commitment and presence.

Key words: social work, child welfare services, child participation, systematic review, systematic overview.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
2	TYÖN TARKOITUS, TAVOITTEET JA KÄYTETYT MENETELMÄT	8
2.1	Tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymys	8
2.2	Lapsilähtöisyys	10
3	OSALLISUUS	11
3.1	Osallisuuden määritelmä	12
3.2	Osallisuuden lakisääteinen perusta	14
3.3	Osallisuus lastensuojelussa	16
3.4	Osallisuuden tutkiminen kokemuksen näkökulmasta	19
4	KIRJALLISUUSKATSAUS	20
4.1	Kirjallisuuskatsaus	20
4.2	Menetelmänä systemaattinen kirjallisuuskatsaus	20
5	SYSTEMAATTISEN KIRJALLISUUSKATSAUKSEN TOTEUTUS	22
5.1	Kirjallisuuskatsauksen suunnitelmavaihe	22
5.2	Sisäänotto - ja poissulkemiskriteerit	23
5.3	Hakusanat ja hakutietokannat	25
6	OSALLISUUDEN KOKEMUKSET	30
6.1	Alkuperäisaineiston analysointi	30
6.2	Työntekijöiden vaihtuvuus	31
6.3	Arvostava kohtaaminen	32
6.4	Palvelusuunnitelmat, verkostopalaverit ja tiedonsaanti	35
6.5	Suhde sosiaalityöntekijään	36
6.6	Ajan puute	37
6.7	Vaikutusmahdollisuudet päätöksentekoon ja lastensuojelulaitosten arkeen	38
7	ALKUPERÄISAINIESTON KATTAVUUS	41
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	44
9	POHDINTA	44
	LÄHTEET	48
	LIITTEET	52

1 JOHDANTO

Kodin ulkopuolelle oli vuonna 2017 Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastojen mukaan sijoitettuna 17 956 lasta ja nuorta. Määrä kasvoi vuodesta 2016 3:lla prosentilla, mikä selittyi lähinnä kiireellisten sijoitusten määrän kasvulla. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina oli yhteensä 55 884 lasta ja nuorta (Lastensuojelu 2017, 2018). Lastensuojelu on julkisen vallan toimesta toteutettua toimintaa, jolla pyritään turvaamaan lapsen oikeudet ja sitä säädellään lastensuojelulailla. Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lasten oikeuden turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun. (Sosiaali- ja terveysministeriö).

Huostaanottoa voidaan tarkastella asiantuntijatyön, palvelujärjestelmän, kulttuuristen esitysten, tai asianosaiskokemusten näkökulmasta lainsäädäntöön pohjautuvan näkökulman ohella (Helavirta, Laakso & Pösö 2014, 288). Samoin on mahdollista tarkastella kaikkea lastensuojelussa tehtävää työtä. Halusin opinnäytetyössäni tarkastella osallisuutta koskevaa tutkimusta Suomessa asiakasnäkökulmasta. Valitsin opinnäytetyöni lähtökohdaksi asianosaiskokemukset ja tuon esiin osallisuuden merkitystä suomalaisessa lastensuojelutyössä. Työni lopuksi esittelen saamiani tuloksia teemoittain. Osallisuuden onnistuneen toteutumisen kokemukset eivät ole itsestänselvyys ja mahdollisuus osallisuuteen ja siihen liittyvät kokemukset vaihtelevat merkittävästi. Voidaan sanoa, että tältä osin lastensuojelun piirissä olevat lapset ja nuoret eivät aina ole tasavertaisessa asemassa.

Nykyään lapsiin ja nuoriin kohdistuvissa toimissa ja teorioissa painottuu vahvasti heidän oma osallisuutensa ja henkilökohtaiset näkemykset (Moisio 2018, 9) ja tämä kehityssuunta onkin erittäin ilahduttava. Lastensuojelussa toteutettava työ on suhdeperustaista työtä ja Hanna Heinosen mukaan lastensuojelun toimijat ovat ainakin suurilta osin yhtä mieltä siitä, että vuorovaikutuksella ja kohtaamisella on lastensuojelua toteutettaessa iso merkitys. Aitoa vuorovaikutusta, ihmisten välistä kohtaamista ja kuulluksi tulemistä näyttävät kaipaavan niin asiakkaat, kuin heidän vanhempansa ja läheisensä. (Heinonen, 2012.) Lapsen oikeus osal-

lisuuteen on määritelty lastensuojelulaissa ja sitä säädellään myös kansainvälisellä tasolla. Tästä huolimatta osallisuus lasten ja nuorten näkökulmasta on yllättävän usein puutteellista. Osallistumisen vahvistaminen auttaa kehittämään toimivia lastensuojelupalveluja ja siksi sen korostaminen kaikissa lastensuojelun toiminnoissa on ensiarvoisen tärkeää.

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen murroksessa meneillään olevat uudistukset koskettavat väistämättä myös lastensuojelua. Miten turvataan lasten oikeudet pirstaleisissa toimintaympäristöissä? Lastensuojelu on ollut vahvasti esillä mediassa viime vuosina. Keskusteluun on otettu mukaan niin resurssit, lainsäädäntö, työn tulokset kuin työntekijät. Arvostelua on kohdistettu erityisesti lastensuojelussa työskentelevien ammattitaitoon ja pätevyyteen. Opintojeni aikana minulla heräsi kiinnostus lasten, sekä heidän vanhempiansa näkyväksi tekemiseen ja haluan tässä opinnäytetyössäni saada lisää tietoa osallisuuteen toteutumisesta suomalaisessa lastensuojelujärjestelmässä nimenomaan lasten ja nuorten näkökulmasta.

Lastensuojelun kehittämisessä tarvitaan laadukasta tutkimusta, jotta muun muassa annettava apu on tehokasta ja tutkimukseen perustuvaa ja jotta voidaan saada tietoa lastensuojeluun liittyvistä monimutkaisista ja haastavista sosiaalisista ongelmista. Lastensuojeluun liittyvä tutkimus luo perustaa tuloksellisille ja toimiville työkäytännöille asiakastyössä. (Heino & Petrelius 2006). Elina Pekkari- sen (2011, 46-56) mukaan keskeisimpiä katvealueita lastensuojelututkimuksessa ovat vaikuttavuustutkimuksen ja kokemustiedon puutteet. Kuitenkin sijaishuollon tutkimuksessa ja kehittämisessä on onneksi viime vuosina painottunut vahvasti lasten kokemusten, sekä osallisuuden merkitys (Jokela 2015, 5) ja koen aiheen olevan tärkeä ja ajankohtainen. Keskityn opinnäytetyössäni suomalaisen lastensuojelun tutkimuksiin. Olen rajannut aineiston koskemaan vain suomeksi julkais- tuja tutkimuksia, opinnäytetöitä ja artikkeleita.

THL:än julkaisemassa raportissa; *"Nykyisin vallitsee toimintatapa, jossa ensisijaisesti kuullaan sijaishuoltoa toteuttavia aikuisia eli perhehoitajia ja alan ammat- tilaisia. Harvemmin kysytään lapsilta ja nuorilta itseltään, miten he kokevat tul- leensa kuulluiksi ja mitä mieltä he ovat sijaishuollon jokapäiväisestä elämästä."* (2017). *"On välttämätöntä vahvistaa lasten ja nuorten näkemysten selvittämistä ja tunnustaa heiltä saatavan tiedon tärkeys."* (Hoikkala ym. 2017).

Osallisuus ymmärretään yhteiskunnassamme merkittäväksi tekijäksi sekä yksilön, että yhteiskunnan tasolla. Yksilön osallisuutta parantamalla on mahdollista ehkäistä syrjäytymistä yhteiskunnassa. (Niiranen 2002, 63-80, Nivala 2010, 25.) Osallisuus rakentuu aina ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja ihmisen miinus muodostuu näissä osallistuvan vuorovaikutuksen puitteissa. Kaikilla lasta hoitavilla ja tämän kanssa tekemisissä olevilla on oma merkityksensä lapsen miinuden kehittymiselle. Lapsen kokemus itsestään tärkeänä, erityisenä ja arvokkaana vahvistuu, jos kohtaamiset viestivät kunnioituksesta ja aidosta välittämisestä.

Mielestäni lastensuojelutyössä tulee olla kiinnostunut lasten osallisuudesta ja heidän omista näkökulmistaan. Kaikessa vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön perustuvassa toiminnassa on oleellista huomioida kaikkien osapuolten kokemukset. En usko, että työ voi lähtökohtaisesti olla toimivaa ja antoisaa mikäli lastensuojelun oleellisimmat asianosaiset, eli asiakkaat itse jäävät toiminnan ulkopuolelle tai kokevat itsensä sivullisiksi.

2 TYÖN TARKOITUS, TAVOITTEET JA KÄYTETYT MENETELMÄT

2.1 Tarkoitus, tavoitteet ja tutkimuskysymys

Opiskeluajanani suoritin useita harjoittelujaksoja lastensuojelussa. Pääsin kosketuksiin lastensuojelun arjen kanssa ja pohdin kriittisesti osallisuuden toteutumisesta lastensuojelun asiakkaiden kohdalla. Kohtasin useita tilanteita, joissa työntekijöiden ja lasten näkemykset poikkesivat toisistaan. Useamman kerran olin tilanteessa, jossa lapsi toi esille, ettei häntä kuunneltu. Kiinnostuin osallisuudesta erityisesti opintojeni loppuvaiheilla ja päätin, että opinnäytetyöni aiheeksi tulisi osallisuus jossain muodossa. Alkuperäinen suunnitelmani oli tehdä kartoitus oman asuinalueeni eli Meri-Lapin lastensuojelun asiakkaiden kokemasta osallisuudesta. Jo alkuvaiheessa minulle nousi epävarmuus haastatteluihin pohjautuvan opinnäytetyön toteuttamisesta ja opinnäytetyöni ohjaajien ystävällisten neuvojen innostamana päädyin toteuttamaan kirjallisuuskatsauksen.

Osallisuus lastensuojelussa on ollut 2000-luvulla paljon puhuttu aihe ja siitä on julkaistu lukuisia tutkimuksia ja artikkeleita. Uuden lastensuojelulain tultua voimaan lasten ja nuorten osallisuus on herättänyt runsaasti keskustelua. Edellinkin lastensuojelulaki velvoitti selvittämään lapsen mielipiteen, mutta uuden lain myötä tämä velvoite on merkittävämpi. Päämääränä voidaan pitää lasten ja nuorten osallistamista työskentelyyn lastensuojeluasiassa. 12 vuoden ikä on ollut rajana lapsen mielipiteen kuulemiselle. Osallisuudelle ei kuitenkaan ole määritelty ikärajaa. Hallituksen esitys (252/2006) korostaa, että lapsilla on oikeus saada mielipiteensä, ajatuksensa ja kokemuksensa kuuluviin ikään katsomatta. Lastensuojelu ja sijaishuolto ovat tutkimuskohteena erittäin ajankohtaisia. Lastensuojelun instituutioiden käytänteitä ja asiakkaina olevien lasten osallisuutta käsittelevien ja esiin tuovien tutkimusten tarpeellisuutta voidaan perustella esimerkiksi sillä, että kodin ulkopuolelle sijoitettujen lastensuojelun asiakkaina olevien lasten määrä on jatkuvasti kasvussa. Toisaalta oli lasten ja nuorten määrä lastensuojelun piirissä mikä tahansa, on lastensuojeluprosessien kriittinen tarkastelu ja kehittämistoiminta erittäin tärkeää. (Reinikainen 2009, 1.)

Lapsen oikeus tulla kuulluksi, sekä siihen liittyvät haasteet on otettu Suomessa aiempaa tarkemmin huomioon – Juha Sipilän hallituksen ohjelman yhtenä tavoitteena on lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin, sekä omien voimavarojen vahvistaminen. Hallitus on näiden tavoitteiden saavuttamiseksi käynnistänyt yhteensä 26 kärkihanketta, joista yksi on lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma 2016, 3). Kyseisen muutosohjelman tavoitteena on ”kehittää lapsi- ja perhelähtöisiä palveluita sekä lapsen oikeuksia vahvistavaa toimintakulttuuria lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin sekä heidän omien voimavarojensa vahvistamiseksi”. Tietoperustan tueksi kerätään lasten ja nuorten palvelukokemuksista tietoa. (Peltola & Moisio 2017, 8).

Opinnäytetyössäni selvitän systemaattisen kirjallisuuskatsauksen avulla vastauksia valitsemaani tutkimuskysymykseen. Käytän materiaalinani vuosina 2010-2018 Suomessa tehtyjä lastensuojelututkimuksia, selvityksiä ja opinnäytetöitä. Aluksi suunnittelin aikarajaksi 2000-luvulla julkaistut tutkimukset, mutta materiaalia olisi ollut opinnäytetyön laajuuteen nähden valtavasti. Lisäksi Tuija Eronen on vuonna 2007 julkaissut katsauksen 2000-luvulla julkaistuihin lastensuojelututkimukseen (Eronen 2007). Uusi lastensuojelulaki tuli voimaan vuonna 2008 ja olen erityisesti kiinnostunut sen voimaantulon jälkeisestä osallisuuden toteutumisesta.

Olen asettanut tutkimuskysymyksen:

1. Kokevatko asiakkaat olevansa osallisina lastensuojelun työskentelyssä?

Opinnäytetyöni tarkoituksena on kartoittaa olemassa olevaa tutkimustietoa ja nostaa lastensuojelun asiakkaiden omista kokemuksista esiin nousevia aiheita laajempaan tarkasteluun. Kuvaileva otteeni tuo esiin osallisuuden ilmiöstä esiin nousevia keskeisiä havaintoja asiakasnäkökulmasta. Haen aineistoa systemaattisten asiasanahakujen mukaan seuraavista eri tietokannoista: Melindasta, Artosta, Julkarista, sekä Suomen ammattikorkeakoulujen opinnäytetyötietokanta Theseuksesta. Melinda on kansallinen metatietovaranto, joka sisältää kirjastojen viitetietojen lisäksi Suomen kansallisbibliografian. Arto on kotimaisten aikakauslehtien ja artikkelien viitetietokanta. Julkari puolestaan on Suomen Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan avoin julkaisuarkisto.

Kirjallisuuskatsauksen pohjana toimivat systemaattiset asiasanahaut. Saaduista tuloksista poissuljen ne teokset, tutkimukset, opinnäytetyöt ja artikkelit, jotka eivät käsittele aiheitani tarkemmin. Aluksi esittelen opinnäytetyöni tavoitteet ja käyttämäni menetelmän. Opinnäytetyöni teoreettisena viitekehyksenä on osallisuuden määritelmä ja lainsäädännöllinen perusta. Kerron tarkemmin käyttämäni systemaattisen kirjallisuuskatsauksen toteuttamisesta. Lopuksi kokoan yhteen opinnäytetyöni johtopäätökset. Olen valinnut saamieni tulosten esittelymenetelmäksi sisällön teemoittelun.

Rajaan aineistoni koskemaan ainoastaan sellaisia lähteitä, joiden materiaali perustuu asiakkaiden näkökulmasta kerättyyn tietoon. Toisen käden tiedon, kuten asiakkailta kerätyistä mielipidekyselyistä tehdyt työntekijöiden kokoamat yhteenvedot jätän tarkoituksella katsauksen ulkopuolelle. Tämä sulkee tarkoituksenmukaisesti pois myös kokoomateokset, joissa raportoidaan jo aiemmin tehtyjä tutkimuksia.

Asiakkaiden osallisuuden kokemusten esiin tuomisen myötä opinnäytetyöni tavoitteena voi nähdä tiedon tuottamisen yhteiskunnallisen keskustelun lisäksi mietittäessä lastensuojelutoimintaa ja sen kehittämistä. Minulle itselleni tämän kaltaisen työn toteuttaminen tarjoaa mahdollisuuden henkilökohtaiseen ammatilliseen kasvuun kohti lastensuojelussa työskentelyä tulevaisuudessa.

2.2 Lapsilähtöisyys

Lapsilähtöisyys on opinnäytetyössäni keskeinen käsite ja koin tarpeelliseksi sen lähemmän tarkastelun ja määrittelyn. Pohdinnat lapsilähtöisyydestä ovat herättäneet lapsuustutkijoiden kesken kysymyksen siitä, kuinka voitaisiin tehdä näkyviksi lapsuus ja lasten todellisuus heidän näkökulmastaan. Lapsuus on alettu sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisessa tutkimuksessa nähdä yhteiskunnan rakenteellisenä osana ja lapset siinä sosiaalisina toimijoina, tahtovina ja tuntevina yksilöinä. Saman aikaisesti on hylätty käsitys lapsesta avuttomana ja suojeltavana. Uusi

lapsuuskäsitys on luonut uuden haasteen lasten kanssa toimiville; mitä lapsilähtöisyys ja lapsen subjektiivinen osallisuus lastensuojelussa on? (Välivaara 2004, 11.)

Lapsilähtöisessä toiminnassa näkyy Lasten oikeuksien sopimuksen konkreettinen merkitys vuorovaikutuksessa lasten ja aikuisten kesken. Kasvatusajattelun keskeisimpinä piirteinä esiin nousevat lasten käsitykset, henkilökohtaiset tunteet ja kokemukset, oikeudet ja osallisuus, sekä lasten ja aikuisten vuorovaikutussuhteiden vastavuoroisuus. (Kinos & Virtanen 2001, 153.) Lapsilähtöisyys on melko uusi periaate sosiaalityön kentällä. Lapsikeskeisyys tarkoittaa konkreettisia valintoja työprosesseissa ja asiakaskohtaamisissa. Lapsilähtöisyys tulisi nähdä työtä kokonaisvaltaisesti ohjaavana periaatteena, ideologiana ja asenteena. (Ervast & Tulensalo 2006, 26.)

Entinen lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula toi esiin lapsi- ja perhepalveluita koskevia uudistuksia Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa vuonna 2016. Aula painotti, että jatkossa lastensuojelussa ei tule toimia vain prosessi-, pykälä- ja organisaatiovetoisesti, vaan lapsi ja perhelähtöisesti. Aula korosti samalla, että lapset ja nuoret tarvitsevat entistä parempia mahdollisuuksia tuoda sijaishuollossa kokemiaan epäkohtia aikuisten tietoon. Merkittävää oli, että osana muutosohjelmaa kehitettiin säännönmukaista tiedon keruuta sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten omista palvelukokemuksista. *”Kuvaa lastensuojelusta halutaan avartaa, sekä tuoda esille sekä hyvät kokemukset, onnistumiset että epäonnistumiset”*, Aula kertoi puheessaan. (Aula 2016.) Tulee olemaan mielenkiintoista seurata, kuinka nämä muutosohjelman tavoitteet tulevat toteutumaan ja minkälaisia toimia niiden edistämiseksi tullaan yhteiskunnallisella tasolla tekemään. Laadukas tutkimus on avainasemassa lastensuojelun kehittämistoiminnassa ja siksi on mielestäni tärkeää kartoittaa olemassa olevaa tutkimustietoa.

3 OSALLISUUS

3.1 Osallisuuden määritelmä

Osallisuus tarkoittaa yhteisöön liittymistä, yhteisöön kuulumista ja siihen vaikuttamista. Osallisuus rakentuu vastavuoroisessa toiminnassa, joka edellyttää huomioonottamista ja aktiivista mukaan tulemistä. Lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta osallisuudessa on kysymys lasten ja aikuisten julkisen vallan yhteisöjen välisistä suhteista, sekä erityisesti lasten vaikutusmahdollisuuksista näiden yhteisöjen toimintaan. Vastavuoroisuus ei voi toteutua, jos lapsi ei pääse mukaan asioiden käsittelyyn, eikä saa tietoa niistä. (Oranen 2008, 9.) Osallisuutta on pyritty kuvaamaan ja mittaamaan hyvin tyypillisesti mm. erilaisilla tikapuimalleilla eri tutkimuksissa.

Lasten ja nuorten osallisuutta on mahdollista tutkia juridisesta näkökulmasta kuulluksi tulemisen oikeuden ja mielipiteen selvittämisen kautta, (Moisio 2018, 15) suhteessa aikuisiin ja vallankäyttöön lastensuojelun päätöksentekoprosesseissa hierarkkisten jäsenysten kautta (esim. Hotari ym. 2013, 125, 135) tai arjessa ja käytännön tasolla (Moisio 2018, 15). Lastensuojelun instituutioissa tapahtuvan osallisuuden reunaehtoina ovat luottamuksellinen ja avoin vuorovaikutus, sekä yhteisö, jossa näiden toteuttaminen on mahdollista. Osallisuus on osallistumista laajempi käsite. Suomessa käytetty sana *osallisuus* kuvaa osallisuuden eri ulottuvuuksia, kuten vaikuttamista, kuulumista ja kiinnittymistä, monipuolisemmin kuin Englannissa käytössä oleva sana *participation* (Kiilakoski ym. 2012, 18). Opinnäytetyössäni korostuvat arjen ja käytännön kokemuksista kumpuavat asi-anosaiskokemukset.

Heikkilän ja Julkunen tuovat esiin (2003) Dahlbergin ja Vedungin vuonna 2001 esittämät kuusi erilaista näkökulmaa siitä, miksi palveluiden käyttäjien osallisuutta pitäisi lisätä. Nämä ovat: 1) organisaation, sekä palvelujen laatu; 2) tehokkuus, sekä tavoitteiden saavuttaminen; 3) palveluiden käyttäjien sekä järjestäjien vallan välisen epätasapainon vähentäminen eli voimaantumisen näkökulma (empowerment); 4) järjestelmän hyväksyttävyyden sekä tuki; 5) osallisuus on jo itsessään positiivista ja lisää mukana olevien itseluottamusta; sekä 6) demokratiaan opettaminen. Voidaan siis sanoa, että asiakkaan osallisuutta tulee lisätä, koska tällöin palveluiden laatu paranee, tavoitteet tulevat yhteisiksi ja palvelujen käyttäjän ja järjestäjän välinen valta jakaantuu tasaisemmin.

Lastensuojelun instituutioissa vallitsevat epäsymmetriset valtasuhteet, jolloin lasten ja nuorten osallisuus vaatii toteutuakseen organisaation rakenteita ja sellaista työskulttuuria, jossa heillä on mahdollisuus itseilmaisuun ja kuulluksi tulemiseen (Moisio 2018, 15). Nigel Thomas (2002, 174) on lisännyt osallisuutta kuvaavaan tikapuumalliin mahdollisuusulottuvuudet, joista ensimmäinen ja erittäin keskeinen on lapsen tai nuoren mahdollisuus valita oman osallistumisensa muoto ja määrä. Muut ulottuvuudet Thomasin (2002) mukaan ovat: *lapsen mahdollisuudet saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen, sekä mahdollisuus itseenäisiin päätöksiin*. Osallisuuden rakenteiden ja muotojen yksilöllisyys tulee näkyväksi Thomasin mallissa. Osallisuus ei toteudu mekaanisin keinoin, vaan se vaatii toteutuakseen ammatillista osaamista ja yksilöllistä, sekä tilannekohtaista huomiointia.

Osallisuuden tulkinnassa on keskeistä myös *tunne*, eli yksilön kokemus osallisuudestaan. Osallisuuden kokemus näkyy lasten ja nuorten tunteista, tiedoista, henkilökohtaisista tarinoista ja puhetavoista. Oman itsensä päteväksi tunteminen, sekä oman roolin arvostaminen yhteisössä ovat merkittäviä osallisuuden kokemuksen ilmentymiä. (Gretschel 2002, 90-91, Kiilakoski 2002, 13). Moisio (2018, 16) nostaa esiin sen, että yhteisö on avainasemassa osallisuuden kokemuksen muotoutumisessa, sillä yksin ei ole mahdollista olla osallisena. Osallisuuden mahdollistavassa yhteisössä lapsella tai nuorella on oikeus omaan identiteettiin ja arvokkuuteen (Kiilakoski 2002, 12-14). Hotari ym. (2013, 129) tunnistavat lasten ja nuorten kanssa vietettävän ajan oleelliseksi tekijäksi osallisuuden vahvistamisessa lastensuojelutyössä. Tämä perustuu siihen, että osallisuuden reunaehdot ovat vuorovaikutuksen kautta syntyvä luottamus sekä avoimuus, toisen kunnioittava kohtaaminen ja yksilöllinen huomioiminen.

Lastensuojelua koskevissa tutkimuksissa voidaan havaita perinteinen näkemys osallisuudesta, jonka mukaan osallisuutta tarkastellaan yleensä päätöksentekoprosessien vaikutusmahdollisuuksien ja vallankäytön jakautumisen kautta. (Moisio 2018, 17.) Lastensuojelun asiakaslasten ja -nuorten osallisuutta on esimerkiksi tutkittu heidän ja sosiaalityöntekijöiden asiakastapaamisissa, hallintotuomioistuinten käytännöissä, sekä lastensuojeluprosessin eri vaiheissa (Moisio

2018, 17). Yhteistä näille tutkimuksille on Moision mukaan se, että tarkastelu painottuu rajattuihin toimenpiteisiin ja prosesseihin, joita lastensuojelun institutionaalisuus määrittää. Vähemmän tutkimusta on sen sijaan tehty lastensuojelulaitosten käytännönläheisestä ja arkisesta osallisuudesta (Moisio 2018, 17) ja juuri tähän näkökulmaan painottuu tekemäni kirjallisuuskatsaus. Känkäsen (2013) mukaan lastensuojelun institutionaalisissa rakenteissa osallisuuden toteuttamiseksi tarvitaan aikuisten kontrollista vapaata mahdollisuuksien tilaa, jossa lapsilla ja nuorilla on mahdollisuudet määritellä itse olemisen suhde itseensä ja ympäröivään maailmaan. Aito osallisuus rakentuu ihmisten välisessä vastavuoroisessa ja dialogisessa vuorovaikutuksessa, joka voi Känkäsen mukaan mahdollistaa kontrollivapaassa tilassa.

Elina Pekkarinen (2001) nostaa esiin lastensuojelun alueella vähemmän tutkittuja aiheita: *”Lastensuojelun ja lastensuojelutyön sisällä on useita alitutkittuja aiheita. Erityisesti teoreettinen ja käsitteellinen tutkimus, vaikuttavuustutkimus, osapuolten kokemusten, käytäntöjen, organisaation, lastensuojeluprosessin ja erilaisten professioiden välisen yhteistyön tutkimusta tulee lisätä. Huostaanottojen tutkimuksesta uupuu erityisesti tietoa sijaishuollosta, huostaanoton pitkäaikaisvaikutuksista, sijoitettujen lasten läheissuhteista ja huostaanottojen kriteereistä sekä prosessista kokonaisuutena.”* Osapuolten kokemusten tutkimusta tulee Pekkarisen tutkimuksen mukaan lisätä ja tämä onkin tärkeää, jotta asiakkaiden näkökulma tulee kuuluviin entistä paremmin.

Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, kuinka lapsi voi itse olla niin määrittämässä, toteuttamassa, kuin arvioimassa sitä työtä, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään. *”Osallisuus on laajasti ymmärrettynä yhteisöön liittymistä, yhteisöön kuulumista ja siihen vaikuttamista.”* Ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta on ratkaisevaa mahdollisuus olla osallisena, sekä mukana asioiden käsittelyssä itselleen tärkeissä yhteisöissä. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 117).

3.2 Osallisuuden lakisääteinen perusta

Lastensuojelun lakisääteinen, sekä moraalinen velvollisuus on toimia lasta koskevissa asioissa ja tilanteissa lapsen edun mukaisesti (Hotari, Oranen & Pösö,

2009, 117). Lasten oikeudesta osallisuuteen on säädetty sekä kansallisella, että kansainvälisellä tasolla. Kansainvälisellä tasolla lapsen oikeus osallisuuteen on määritelty YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. (LOS, SopS 60/1991). Lapsen oikeuksien yleissopimus hyväksyttiin vuonna 1989 ja vuonna 1991 Suomi sitoutui sen noudattamiseen. Lapsen oikeuksien yleissopimus on lakia vastaava asiakirja ja velvoittaa valtiota sekä kuntia. ”*Sopimuksessa on määritelty alaikäisten kansalaisoikeudet, taloudelliset, sivistykselliset ja sosiaaliset oikeudet.*” (Bardy, 2011, 30). Sopimuksen mukaan oikeuden kuuluvat jokaiselle. Siinä määritellään muun muassa lapsikansalaisten yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien, sekä aikuisten vallankäytön välistä suhdetta. Sopimus velvoittaa julkisen vallan käyttäjiä takaamaan kaikille lapsille mahdollisuuden osallistumiseen ja mielipiteen ilmaisemiseen kaikissa heitä koskevissa asioissa. (Hotari, Oranen & Pösö, 2009, 117). Lapsen näkemykset on otettava iän ja kehitystason mukaisesti huomioon (SopS 60/1991, 12 artikla).

Suomen perustuslain mukaan lapsia tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin. (Perustuslaki 731/1999, 6 §). Sosiaalihuollon asiakaslaisissa (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000, 10 §), säädetään alaikäisen asiakkaan oikeuksista. Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Lapsen oikeutta osallisuuteen lastensuojeluprosessin kaikissa vaiheissa korostetaan vahvasti lastensuojelulaissa (Lastensuojelulaki 417/2007). Luku lapsen osallisuudesta (luku 4, 20 §-24 §) sisältää lapsen mielipiteen selvittämisen, kuulemisen, puhevallan käytön ja edunvalvonnan. Lapsen mielipiteet ja toivomukset tulee iästä riippumatta aina selvittää. Tämä sisältää myös velvollisuuden antaa lapselle tietoa häntä koskevassa asiassa (5 §). Lastensuojelulaki antaa valtaa vaikuttaa työs-kentelyyn ja toimenpiteisiin 12 vuotta täyttäneelle, sillä hänellä on 21 §:n mukaan mahdollisuus käyttää puhevaltaa lastensuojeluasioissa huoltajansa ohella (21§).

Perustuslain (11.6.1999/731, 6§) mukaan lapsella on oikeus vaikuttaa niihin asioihin, jotka koskevat häntä itseään. Tämän tulee tapahtua lapsen ikää ja kehitystasoa vastaavalla tavalla. Lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi itseään koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Lastensuojelulaissa korostetaan lapsen asemaa asiakkaana, eikä se ole riippuvainen lapsen iästä.

Kaikissa toimissa lasta tulee kuulla tai selvittää hänen mielipiteensä. (Räty 2012, 19-20).

Lastensuojelun virallisiin tavoitteisiin kuuluu Suomessa lakisääteisesti kaksi eri ulottuvuutta; osallisuus ja suojeleminen (Lastensuojelulaki 2007/417), jotka saattavat osaltaan olla keskenään ristiriidassa (Lahtinen 2017, 36). Lahtinen nostaa esiin, että lastensuojelulaki viittaa jo nimenä siihen, että aikuistyöntekijät pyrkivät suojelemaan lapsia haitallisilta vaikutuksilta ja turvattomuudelta. Bardyn (2013, 67) mielestä lastensuojelukäytännöissä suojeleminen ja osallisuus tulisi sijoittaa yhteen ja asia tulisi ymmärtää siten, ettei lasta ole mahdollista suojelella, ellei hänen henkilökohtaisia näkemyksiä oteta huomioon häntä koskevissa asioissa.

Lahtisen tekemässä tutkimuksessa osallisuuden toteutumisesta koulukotien arjessa nuoret ovat pääsääntöisesti sitä mieltä, että heille tulisi tarjota holhouksen ja suojeleminen sijaan enemmän vapauksia, itsenäisyyttä ja aktiivista osallisuutta (Lahtinen 2017, 36). Suojeleminen linkittyy Lahtisen mukaan usein enemmän tai vähemmän puoli, jossa joku toinen henkilö – esimerkiksi työntekijät – kuvittelevat tietävänsä mikä on toiselle parasta. Lahtisen tekemissä haastatteluissa tuli usein ja selkeästi ilmi, että (koulukotien) ohjaajien keskuudessa illuusio erehtymättömyydestä on yleinen ominaisuus. Suojeleminen herättää erityisesti silloin, kun nuoria yritetään eristää lastensuojelulaitoksen sisäisistä tai ulkoisista ihmissuhteista ikäviä tuntemuksia. Lahtisen tutkimuksen mukaan tyypillinen ja kritiikkiä nuorilta saava keino heidän ihmissuhteidensa rajoittamiseen on kommunikaatioteknologian käytön kieltäminen. Se saatetaan kokea erittäin vakavana loukkauksena itsemääräämisoikeutta kohtaan. Eräs nuori kertoi kuitenkin Lahtisen tutkimushaastattelussa, ettei kontaktin estäminen tiettyihin ihmisiin aina ole pahaksi, vaikka joskus rajoittaminen tuntuu hätävarjelun liioittelulta. (Lahtinen, 38).

3.3 Osallisuus lastensuojelussa

Lastensuojelussa osallisuudella tarkoitetaan, että lapsella tai nuorella on mahdollisuus olla määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa sitä työtä, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään. Se koostuu oikeudesta saada tietoa itseään koskevista suunnitelmista, tehdyistä ja tehtävistä päätöksistä, ratkaisuksista, toimenpiteistä ja niiden perusteluista. Lisäksi se antaa lapselle mahdollisuuden ilmaista oman mielipiteensä ja samalla vaikuttaa näihin asioihin. Vastavuoroisuus on

avainasemassa osallisuuden luontevalle toteutumiselle. (Lapsen osallisuus 2018.) Hurtigin (2006, 167) näkemyksen mukaan nuorten kokemusten ja näkemysten, nuorten tuottaman tiedon ja omien näkökulmien merkitys korostaa nuoren henkilökohtaista oikeutta osallisuuteen. Aito osallisuus ja aktiivinen toimijuus edellyttävät, että nuorella on tosiasiallisesti mahdollisuus olla tuottamassa tietoa omasta tilanteestaan, henkilökohtaisista kokemuksistaan ja omista odotuksistaan.

Kuulluksi tulemisella ja kuulemisella on tarkoitus saada tietoa asianosaiselta. Kyse on kaikkien asianosaisten kuulemisesta siten, että kaikki osapuolet saavat sanottua sanottavansa. (Mahkonen 2010, 112.) Kuulemisessa on kyse lapsen mielipiteen selvittämisestä ja se tulee tehdä lapsen itsemääräämisoikeutta ja identiteettiä kunnioittavalla ja huomioonottavalla tavalla. Tietoa on annettava mahdollisimman objektiivisesti, jotta lapsella on mahdollisuus oman mielipiteen muodostamiseen asiasta vapaasti. Viranomaisten tehtävä on selvittää lapselle kaikki vaihtoehdot. (Räty 2012, 20.) Kuulluksi tulemisen tunne on Rönkön ja Rytkösen (2010, 53) mukaan osa kohtaamista. Se on ihmisen subjektiivinen kokemus siitä, miten hänen elämäntilanteeseensa suhtaudutaan ja kuinka hän kokee tulleensa autetuksi. Kuulluksi tulemisen kokemukseen liittyy se, kuinka nuorta autetaan saavuttamaan luottamus itseensä, omaan elämäntilanteeseensa, avun ja tuen saantiin ja tulevaisuuteen. (Rönkkö & Rytönen, 2010.)

Nuorelle on tärkeää se, että hän saa tietoa ymmärrettävällä tavalla, hänen näkemyksiään kuullaan ja ne myös otetaan huomioon hänen etunsa mukaisesti. Nuorelle tulee antaa mahdollisuus vaikuttaa siihen työhön, jota hänen kanssaan tehdään. Oleellista on, että nuoren asioita hoitavalla työntekijällä on riittävästi aikaa tavata asiakastaan ja ettei työntekijä vaihdu jatkuvasti. (Lähdes & Nieminen 2014, 18-19, viitaten Lavikaiseen ym. 2014.)

Nuoren ottamisella päätöksentekoon mukaan ja osallisuudella yleisesti on lukuisia myönteisiä vaikutuksia. Se vaikuttaa a moneen perustehtävän hoitoon. Yksi osallisuuden hyödyistä on kuulluksi tuleminen ja nuoren vaikuttamisen mahdollisuus ja parhaimmillaan nuoren oma mielipide voi vaikuttaa siihen, mitä hänen elämäntilanteensa hyväksi tehdään lastensuojelussa. Toinen vaikutus on saavu-

tettava tietohyöty. Tärkeänä tavoitteena on se, että nuoren kuva omasta elämästään jäsentyy ja nuori saa tärkeää tietoa itsestään, omasta perheestään ja myös lastensuojelusta. Osallisuudessa on hyvää myös se, että teemana eivät ole ainoastaan huolet, vaan lisäksi voimavarat. Osallisuuden hyötynä on myös arviointi. Mitä useampi osallistuu arviointiin, sitä moniäänisempää se on. (Hotari ym. 2013, 171-173.)

Osallisuus on lasten ja nuorten, vanhempien, sekä työntekijöiden mukana olemista, tekemistä ja vaikuttamista. Parhaimmillaan lastensuojeluprosessi on silloin, kun se muokkautuu lapsen tai nuoren, tämän vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden välisessä yhteistyössä sellaiseksi, että kaikki ovat olleet siinä merkittävästi osallisena. Lastensuojelun piirissä olevien lasten, nuorten ja heidän vanhempiensa osallisuus liittyy vahvasti kohtaamiseen, kuulemiseen ja jakamiseen. Osallisuuden aito toteutuminen vaatii sellaisia tekoja, joissa on mahdollisuus osallistua johonkin tai päästä osalliseksi jostakin. Lastensuojeluprosesseissa asiakkaiden osallisuus on lasten, nuorten ja heidän vanhempiensa kutsumista asiakkuuteen. Tämä vaatii luonnollisesti dialogia, sekä yhteistä ja jaettua ymmärrystä. Osallisuuden näkyminen, sekä sen kunnioittaminen edellyttävät pohjimmiltaan sen valitsemista yhdeksi keskeiseksi työskentelyä ohjaavaksi periaatteeksi (Hotari ym. 2013, 175, 165-166.)

Yhtenä lastensuojelun tavoitteista on, että osallisuutta vahvistetaan ja nuori voi ilmaista oman mielipiteensä. Käytännössä työskentely ei aina kuitenkaan toteudu sen mukaisesti. Osallistumisen institutionaaliset raja-aidat määrittelevät pitkälti nuoren osallisuuden ja osallistumisen mahdollisuuksia. Myös asenteet voivat olla sen esteenä, sillä nuoren omien näkemysten ja ratkaisuehdotusten kuulemiseen saatetaan suhtautua vaihtelevasti. (Timonen-Kallio 2010, 6.)

Lastensuojelun kehittämisen avain löytyy lasten, nuorten ja heidän vanhempiensa osallistumisen vahvistamisesta. Jotta osallisuus mahdollistuu, tulisi lastensuojelussa toimivien osapuolten voida kokea ja luottaa siihen, että jokaisella on mahdollisuus tulla kuulluksi omana itsenään ja päästä tuomaan oma näkemysensä esiin. (Lähdes & Nieminen 2014, 20, viitaten Lavikaiseen ym. 2014.)

3.4 Osallisuuden tutkiminen kokemuksen näkökulmasta

Osallisuuden vahvistaminen lastensuojelussa on ollut vahva ja näkyvä kehityssuunta viime vuosikymmeneltä alkaen ja sillä on entistä vankempi lainsäädännöllinen perusta uuden lastensuojelulain myötä. Teoriat luovat ne rakenteet, joissa osallisuuden katsotaan muodostuvan, mutta osallisuutta on mahdollista tarkastella myös kokemusten näkökulmasta. Haluan tuoda opinnäytetyössäni esiin, niitä merkitseviä tekijöitä, joista lapset ja nuoret itse ajattelevat osallisuuden rakentuvan ja kiinnittää huomiota heille syntyneeseen kokemukseen. Ihmiselle syntyneen kokemuksen tavoittaminen, merkityssuhteiden ymmärtäminen, sekä tulkinna edellyttää huomion kiinnittämistä kokemusten tutkimiseen. Haluan nostaa esiin lasten ja nuorten kokemuksia ja näiden kokemusten merkityksiä lastensuojelutyössä.

Tutkimuskohteella on suuri vaikutus siihen, mitä hänen henkilökohtaisista kokemuksistaan tullaan tulkitsemaan. Nuoret rakentavat omaa kokemustaan uudelleen haastattelutilanteessa. Kokemuksia tutkiessa tulee aina muistaa, että haastateltavalla on mahdollisuus kertoa tai olla kertomatta asioita. Tutkimuksen avulla on mahdollista tutkia vain kuvatuksi tulleita kokemuksia, eli vain ne kokemukset jotka haastateltava päättää kertoa haastattelijalle. (Laiho 2013, 24, viitaten Perttulan 2005). Tutkimustuloksia tulkitessa on huomioitava, että tutkimukseen ovat valikoituneet tietyt kokemukset ja paljon kokemuksia jää samalla myös kuvaamatta. Kokemuksia voi olla myös vaikea kuvata niin, että toinen ymmärtää ne halutulla tavalla. Tiedostan tämän kokemusten tulkitsemiseen liittyvän problematiikan ja ymmärrän, että tekemällä opinnäytetyötä jo julkaistuista tutkimuksista, joissa niiden tekijät ovat jo kertaalleen tulkinneet alkuperäisiä kokemuksia on mahdollista, että alkuperäiset kokemukset osittain jopa vääristyvät.

4 KIRJALLISUUSKATSAUS

4.1 Kirjallisuuskatsaus

Kirjallisuuskatsaus on yleisen luonnehdinnan mukaan metodi ja tutkimustekniikka. Katsauksessa tutkitaan tehtyä tutkimusta, eli kootaan yhteen eri tutkimuksien tuloksia. Nämä tulokset ovat perustaa uusille tutkimustuloksille. (Ari Salminen 2011, 1). Salminen nostaa esiin Baumeisterin ja Learyn (1997) esityksen kirjallisuuskatsauksen syistä. Kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan muodostaa kokonaiskuva jostakin tietystä asiakokonaisuudesta. (Salminen 2011, 9). Kirjallisuuskatsauksella on monia muitakin puolia, mutta keskityn opinnäytetyössäni tähän osa-alueeseen, eli kokonaiskuvan saamiseen osallisuuden tutkimuksesta lastensuojelussa.

Fink (2005, 3) on määritellyt tutkimuskirjallisuuteen perustuvan kirjallisuuskatsauksen systemaattiseksi, täsmälliseksi, sekä toistettavissa olevaksi menetelmäksi, jolla tunnistetaan, arvioidaan ja tiivistetään valmiina oleva ja jo aiemmin julkaistu tutkimusaineisto. Kirjallisuuskatsaus perustuu alkuperäisestä laadukkaasta tutkimustyöstä tehtyihin johtopäätöksiin. Salmisen mukaan kuvaileva kirjallisuuskatsaus on yksi yleisimmin käytetyistä ja sitä voidaan luonnehtia yleiskatsaukseksi ilman tiukkoja ja tarkkoja sääntöjä. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa käytetyt aineistot ovat laajoja eivätkä aineiston valintaa rajaa metodiset säännöt. Tutkittavat ilmiöt pystytään tästä huolimatta kuvaamaan laaja-alaisesti ja tarvittaessa myös luokittelemaan tutkittavan/tutkittavien ilmiöiden ominaisuuksia. (Salminen 2011, 6.) Kirjallisuuskatsauksia voidaan luonnehtia kootuksi tiedoksi joltakin rajatulta alueelta. Katsaus tehdään yleensä vastauksena johonkin tiettyyn kysymykseen, eli tutkimusongelmaan. Kirjallisuuskatsauksia on lukuisia erilaisia ja ne edellyttävät, että tutkittavasta aiheesta on saatavilla edes vähän tutkittua tietoa. (Leino-Kilpi 2007, 2.)

4.2 Menetelmänä systemaattinen kirjallisuuskatsaus

Toteutan opinnäytetyöni systemaattisena kirjallisuuskatsauksena. Menetelmän avulla on mahdollista rakentaa kokonaiskuva jostakin tietystä asiakokonaisuudesta (Salminen 2011, 3 viitaten Baumeisteriin ja Learyyn 1997). Salmisen mu-

kaan kirjallisuuskatsauksella voidaan arvioida jo olemassa olevaa tietoa ja teorioita. Kokoamalla johonkin tiettyyn aiheeseen liittyvät tutkimukset yhteen, on mahdollista saada kokonaiskuvaa muun muassa siitä, miten paljon jo olemassa olevaa tutkimustietoa on ja minkälaista tutkimus sisällöllisesti sekä menetelmällisesti pääsääntöisesti on (Johansson 2007, 3). Systemaattista kirjallisuuskatsausta tehdessä on erittäin tärkeää kirjata kaikki vaiheet tarkasti, jotta katsaus onnistuisi ja tulokset voidaan osoittaa relevanteiksi (Johansson 2007, 3).

Perehdyttyäni kirjallisuuskatsauksen tekemiseen ja sen hyötyihin uuden tiedon tuottamiseksi, ajattelin että tämänkaltaista tutkimusta olisi syytä hyödyntää sosiaalialalla enemmänkin. Lastensuojelusta tuotettu tieto on hajanaista ja olisi silloin tällöin hyvä koota tutkimuksia yhteen kokonaisvaltaista tarkastelua varten. Systemaattisen kirjallisuuskatsauksen toteuttaminen on haastavaa ja aikaa vievää, mutta sen hyödyt aiemman tutkimustiedon kartoittajana ja kokoajana ovat runsaat. Esittelen seuraavaksi kirjallisuuskatsauksen toteuttamisen tarkemmin ja kerron vaihe vaiheelta kirjallisuuskatsauksen tekemisestä opinnäytetyöhöni.

5 SYSTEMAATTISEN KIRJALLISUUSKATSAUKSEN TOTEUTUS

5.1 Kirjallisuuskatsauksen suunnitelmavaihe

Aloittaessani opinnäytetyöni suunnitelmavaihetta suoritin ensimmäisen haun oman korkeakouluni käytössä olevasta Lapin korkeakoulujen tietokannasta, Luc-finnasta. Käytin hakusanoina *osallisuutta*, sekä *lastensuojelua*. Ensimmäinen haku ei ollut kovinkaan järjestelmällinen ja saamistani hakutuloksista keräsin abstraktien perusteella noin 20 opinnäytetyöni aiheeseen parhaiten sopivaa teosta. Näitä teoksia selaamalla sain alustavan käsityksen siitä, millaisia tutkimuksia osallisuudesta on toteutettu. Suurin osa oli tosin yleisteoksia, joissa oli vain esimerkiksi esitelty osallisuuden lainsäädännöllistä perustaa. Muotoiltuani tutkimuskysymykseni ja tarkentaessani suunnitelmaani, jätin Luc-finnan haun pois käytöstä, sillä Melinda sisältää samat teokset.

Suoritin ensimmäisen tietokantahaun Suomen korkeakoulu- ja yliopistokirjastojen kokoelmatietokanta Melindassa 29.5.2018. Haulla *lastensuojelu AND osallis?* sain yhteensä 216 tulosta. Kielirajauksena olivat kaiken kieliset teokset ja aikarajauksena vuodet 2000-2018. Julkaisumaaksi rajasin Suomen. Osa aineistoista on sekä elektronisena, että tekstiaineistona ja ne näkyvät hakutuloksissa kahteen kertaan.

Jatkoin opinnäytetyösuunnitelmani hiomista ja päädyin rajaamaan vuosiksi 2010-2018. Tämä haku yhdistelmällä *osallis? AND lastensuojelu* tuotti (Melindassa) yhteensä 134 hakutulosta (29.5.2018), joista jatkoin seuraavaksi tarkentamalla hakuehtojani.

Artikkeliviitetietokanta ARTO antoi hakusanojen *osallis? AND lastensuojelu* yhdistelmällä yhteensä 43 viitettä, joista osa on useampaan kertaan (elektronisena ja tekstiaineistona). Osa viitteistä sisältyy samoihin julkaisuihin, joten todellisten julkaisujen määrä on tosiasiallisesti pienempi.

Esittelen käyttämäni hakutietokannat sekä hakusanat ja niiden yhdistelmät taulukossa 1.

Taulukko 1. Hakutietokannat, käytetyt hakusanat ja aineistojen lukumäärä 29.5.2018

TIETOKANTA	Arto	Melinda	Theseus	Julkari
osallis* AND lastensuojelu	43	134	4299	267
osallis* AND siijaishuolto	12	40	1323	49
osallis* AND avo- huolto	3	11	970	52
osallis* AND per- hetyö	8	54	3335	127
Yhteensä (kpl)	67	239	9927	495

Ensimmäinen systemaattinen haku tuotti yhteensä 10 728 tulosta, jonka jälkeen aloin miettimään käyttämiäni hakusanoja uudelleen. Päätin, että otan hakuun mukaan ainoastaan sanan osallisuus yhdistettynä muihin sanoihin. Uskon, että lastensuojelussa tehdyistä tutkimuksista sana esiintyy siinä muodossa, mikäli ne käsittelevät osallisuutta tarkoituksenmukaisen laajasti. Seuraavaksi tarkensin sisääntokriteerejäni, ja rajasin opinnäytetyöni tarkoitusta.

5.2 Sisäänotto - ja poissulkemiskriteerit

Saamani hakutulokset olivat laajoja, joten aloitin aineiston rajaamisen. Laadin tarkat sisäänotto- ja poissulkukriteerit, jotka esittelen taulukossa 2. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus on kokoava sekundaaritutkimus jo olemassa oleviin, aiemmin julkaistuihin tarkasti rajattuihin, sekä valikoituihin tutkimuksiin. (Johansson 2007, 4) ja siksi sisäänotto- sekä poissulkukriteerit on laadittava tarkasti ja kirjattava. ”Systemaattinen kirjallisuuskatsaus eroaa muista kirjallisuuskatsauksista sen spesifin tarkoituksen ja erityisen tarkan tutkimusten valinta-, analysointi- ja syntetisointiprosessin vuoksi. Systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen sisällytetään vain relevantit ja tarkoitusta vastaavat korkealaatuiset tutkimukset.” (Johansson 2007, 4-5). Systemaattinen kirjallisuuskatsaus etenee vaihe vaiheelta ja

vaiheet voidaan karkeasti jakaa jopa vain kolmeen vaiheeseen; katsauksen suunnittelu, katsauksen tekeminen hakuineen, analysointineen ja synteeseineen sekä viimeisenä tulosten raportointi (Johansson 2007, 5.)

Valitsin mukaan ainoastaan tutkimukset, selvitykset ja opinnäytetyöt, jotka on tehty suoraan asiakkaita haastattelemalla tai kyselyillä. Tämä sulki pois toisen käden tiedon ja julkaistut kokoomateokset. Alun perin olin aikonut ottaa mukaan aineistot rajaamatta sitä, kenen näkökulmasta ne on tehty. Kuitenkin opinnäytetyöhön käytettävissä olevan ajan ollessa rajallinen tiukensin kriteerejä entisestään ja päätin ottaa mukaan tarkasteluun vain asiakkaiden (lasten) näkökulmasta tehdyt tutkimukset ja selvitykset. Tähän valintaan vaikutti oleellisesti myös haluni nostaa esiin asiakkaiden kokemuksia. Oheisessa taulukossa (taulukko 2) esittelen käyttämäni sisäänottokriteerit.

Taulukko 2. Sisäänottokriteerit.

Sisäänottokriteerit
Tutkimus on julkaistu vuosien 2010-2018 (ennen lokakuuta) aikana.
Tutkimus on vapaasti käytössä olevana elektronisena aineistona julkaistu.
Tutkimus koskee suomalaisen lainsäädännön mukaan toteutettua lastensuojelutyötä.
Tutkimus on toteutettu kirjallisena tai suullisena haastatteluna lastensuojelun piirissä olevilta asiakkailta/lapsilta ja nuorilta.
Tutkimuksessa käsitellään asiakkaan kokemana osallisuutta.
Alkuperäisaineiston julkaisukieli on suomi.
Lastensuojelulakiin perustuvaa lastensuojelua.

Löysin osallisuutta koskevaa aineistoa runsaasti. Mielestäni aikarajana 2010-2018 oli riittävän laaja kattavaan katsaukseen, mutta ei kuitenkaan mahdollittoman suuritöinen. Tärkeimpänä poissulkukriteerinä minulla oli se, että tutkimusta ei toteutettu asiakasnäkökulmasta. Yksi syy poissulkemiseen oli myös se, ettei aineistoa ollut tuotettu sosiaalialan näkökulmasta. Valitsemissani tutkimuksissa osallisuuden kokemukset ovat nimenomaan asiakkaiden kokemuksia eivätkä esimerkiksi lastensuojelun työntekijöiden näkökulmasta tuotettuja. Toisaalta tunnistan näin tiukan näkökulman valitsemisen ongelmat. Voisi olla myös antoisaa ottaa

mukaan niin lastensuojelun työntekijöiden, asiantuntijoiden, asiakkaiden ja näiden perheiden kokemukset ja vertailla niitä. Opinnäytetyöni koskee lastensuojelun näkökulmaa ja siksi olen sulkenut pois varhaiskasvatuksen ja päivähoidon perhetyön, vaikka sitä koskevia tutkimuksia löytyikin. Opinnäytetyöni käsittelee suomalaista lastensuojelujärjestelmää ja siksi en valitse työhöni mukaan ulkomaalaista aineistoa.

Valitsin opinnäytetyöhöni mukaan sisäänottokriteerit täyttävät tutkimukset, selvitykset, raportit ja ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyöt (Yamk). Lisäksi valitsin mukaan aihetta koskevat pro gradut, lisensiaatintyöt ja väitöstyöt. Yhtenä tärkeänä kriteerinä oli, että aineiston on oltava vapaasti saatavilla elektronisena aineistona oman ajankäyttöni vuoksi. Tämä rajasi pois muun muassa lukuisia artikkeleita (Pelastakaa lapset ry – vuosilehdissä julkaistut ym.) Lopulliseen vaiheeseen työssäni tosin valikoitui edellä mainituista aineistolajeista ainoastaan yksi tutkimusraportti ja loput olivat pro graduja ja opinnäytetöitä.

5.3 Hakusanat ja hakutietokannat

Opinnäytetyöprosessini seuraavassa vaiheessa tarkempien aiherajausten jälkeen siirryin lopulliseen tiedonhakuun. Tiedonhaun suoritin systemaattisen kirjallisuuskatsauksen ohjeiden mukaan valitsemistani tietokannoista. Viimeisimmän kirjallisuushaun tein syyskuussa. Valitsin mukaan ainoastaan suomalaisia tutkimuksia sisältävät tietokannat, sillä aiheenani on suomalaisen lainsäädännön puitteissa toteutettava lainsäädäntötyö.

Olin jo aiemmin suunnitelmavaiheessa kokeillut hakuja eri hakusanoilla, sekä niiden yhdistelmillä. Valitsin lopulta käyttämikseni hakusanayhdistelmiksi seuraavat: *osallisuus AND lastensuojelu*, *osallisuus AND sijaishuolto*, *osallisuus AND avohuolto*, sekä *osallisuus AND perhetyö*. En halunnut rajata opinnäytetyötäni koskemaan ainoastaan jotain tiettyä lastensuojelun työmuotoa. Esittelen käyttämäni hakutietokannat, hakusanat ja niillä löytyneiden aineistojen kappalemäärät taulukossa 3.

Taulukko 3. Hakukohteet, hakusanat ja aineistojen kappalemäärä.

HAKU-KOHDE	Arto	Melinda	Julkari	Theseus (Yamk)
osallisuus AND lasten- suojaus	27	111	141	94
osallisuus AND sijais- huolto	5	21	16	16
osallisuus AND avo- huolto	2	6	23	34
osallisuus AND perhe- työ	4	29	70	88
Yhteensä (kpl)	38	167	250	232

Kaiken kaikkiaan 15.9.2018 suorittamani tietokantahaku antoi yhteensä 687 tulosta. Aloin käymään läpi saamaani materiaalia tietokanta kerrallaan. Theseuksesta on poimittu mukaan ainoastaan sosiaalialan koulutusohjelmien ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyöt, joten rajasin tässä vaiheessa pois jo esimerkiksi hoitotyön koulutusohjelman opinnäytetyöt. Opinnäytetyöhöni käytettävissä olevan ajan rajallisuuden vuoksi päätin, että ammattikorkeakoulujen opinnäytetöistä valitsen mukaan vain ylemmän tutkinnon suorittaneiden opinnäytteet. Systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen sisällytettävien tutkimusten valinnat voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen (Johansson 2007, 6-7). Ensin saaduista aineistoista luetaan otsikot ja tutkimuskysymysten, sekä laadittujen sisäänotto- ja poissulkukriteerien avulla valitaan seuraavaan vaiheeseen mukaan otettavat aineistot. Seuraavaksi luetaan abstraktit, ja jälleen asetettujen tutkimuskysymysten ja sisäänotto- ja poissulkukriteerien avulla valitaan viimeiseen vaiheeseen, eli aineistojen kokoluukuun otettavat aineistot. (Johansson 2007, 6-7.)

Luin saamistani tuloksista otsikot ja abstraktit ja karsin tässä vaiheessa pois kaiken aineiston, joka ei täyttänyt aiemmin esittelemiäni sisäänottokriteerejä. Kirjasin itselleni ylös kaikki tässä vaiheessa mahdollisesti katsaukseen soveltuvat lähteet ja seuraavassa vaiheessa siirryin alkuperäisaineistojen kokolukuun. Kokoluvulla tarkoitan, että luin tässä vaiheessa mukana olevat aineistot kokonaan läpi.

Alla olevassa taulukossa (taulukko 4) näkyy kokolukuun aineistolajeittain valikoitunut alkuperäisaineisto. Kokolukuun päätyi mukaan yhteensä 29 alkuperäisaineiston kappaletta. Hyödyntäen laatimiani sisäänottokriteerejä mukaan opinnäytetyöhöni hyväksyin 13 kappaletta alkuperäisainestoa, jotka listasin taulukkoon viisi (taulukko 5). Kaikki tässä opinnäytetyössä mukana olevat alkuperäisaineistot olen kirjannut myös lähdeluetteloon.

Taulukko 4. Kokolukuun valikoitu alkuperäisaineisto.

Aineistolaji	Kokoluku (kpl)	Valikoidaan mukaan opinnäytetyöhön
Artikkelit	1	0
Selvitykset	0	0
Raportit	3	1
Lisensiaatintyöt	0	0
Yamk opinnäytetyö vuosilta 2010-2018	19	8
Pro gradu vuosilta 2010-2018	5	4
Väitöskirja vuosilta 2010-2018	1	0
Yhteensä=	29	13

Taulukko 5. Systemaattisella kirjallisuuskatsauksella opinnäytetyön kannalta relevantti löydetty alkuperäisaineisto.

Tutkimuksen tai aineiston kirjoittaja/t sekä ilmestymisvuosi	Tutkimuksen tai aineiston nimi
Carlsson, Sari 2016. Turun amk. Sosiaaliala. Yamk opinnäytetyö.	Katse tulevaisuuteen: lapset mukaan SOS-lapsikylän sijaishuoltoa kehittämään.

Heikka, Petri 2011. Laurea-amk. Sosiaalialia. Yamk opinnäytetyö.	"No ne rajojen asettamiset ja yhteiset pelisäännöt..." Asiakkaiden kokemuksia nuorten intensiivihankkeen käytännöistä Länsi-Vantaalla.
Heiskanen, Kirsi 2012. Lahden amk. Sosiaalialia. Yamk opinnäytetyö.	Asiakaspalautteen hyödyntäminen laadun kehittämisessä: kehittämishanke Hiidenmäen lasten- ja nuortenkodissa.
Huuhilo, Petra 2012. Mikkelin amk. Sosiaalialia. Yamk opinnäytetyö.	Nuorten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta lastenkodissa.
Jokela, Riikka 2013. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.	Kuullaan, mutta kuunnellaanko? Huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudessaan.
Kosomaa-Hovatta, Mia 2013. Laurea-amk. Sosiaalialia. Yamk opinnäytetyö.	Jälkihuollon asiakasraati: Espoon jälkihuoltoon uoret kokemusasiantuntijoina.
Koskelainen, Minna & Tähkänen, Ville 2016. Laurea amk. Sosiaalialia. Yamk opinnäytetyö.	Kohti laadukkaampaa lastensuojelua: lastensuojelunuoren sijoituksen alkuvaiheen työmallin kehittäminen yhteisökasvatuksen näkökulmasta.
Lahtinen, Henrik 2017. Turun yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.	Nuorten kokemukset osallisuuden ja kuulluksi tulemisen toteutumisesta koulukodin arjessa.
Laiho, Jenni 2013. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.	Nuorten kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana.
Moisio, Jenni 2018. Pelastakaa Lapset ry. Tutkimusraportti.	Kohtaamisia retkillä, osallisuus ja yhteisöllisyys lastenkotien retkitoiminnassa.
Nieminen, Mari & Lähdes, Pirita 2014. Laurea-amk. Sosiaalialia. Yamk opinnäytetyö.	Luottamusta vai varautuneisuutta? Nuorten kokemuksia osallisuudesta ja yhteydenpidosta sijaishuollon aikana.
Penninkangas, Tarja 2012. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.	Lastensuojelu osana lapsuutta: asiakkaiden näkemyksiä lastensuojelun avohuollon tukitoimien vaikuttavuudesta.
Talvitie, Katri 2014. Lahden amk. Sosiaalialia. Yamk opinnäytetyö.	Täällä tavallaan valmistellaan meitä oikeaa elämää varten: multidimensionaalisen hoito- ja kasvatussuunnitelman kehittäminen Konstan Koti ja Koulu Oy:ssä.

Otin opinnäytetyöhöni mukaan aineiston, joka kuvaa lastensuojelutyötä asiakkaiden kokemana. Mukaan valitsemisani tutkimuksissa kokemukset ja näkemykset ovat asiakkaiden itse esiin tuomia ja tämä sulki pois kaikki sellaiset aineistot, joissa esimerkiksi työntekijät kuvasivat osallisuutta tai arvioivat asiakkaiden osallisuuden toteutumista. Selvitän löytämäni alkuperäisaineiston avulla lastensuojelun asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta. Olen perehtynyt huolellisesti alkuperäisaineistoon ja tuon opinnäytetyössäni esiin sen, kuinka alkuperäisaineiston tutkimukset on toteutettu. Suurin osa alkuperäisaineistosta on opinnäytetöitä.

Mielestäni osallisuutta koskeva tutkimus on verrattain vähäistä, tosin olen opin-
näytetyössäni sulkenut pois kokonaan alemman ammattikorkeakoulututkinnon
opinnäytetyöt. Opinnäytetyöni loppuun (LIITE 1) olen koonnut alkuperäisaineis-
tojen kirjoittajat, julkaisuvuoden, tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimuskysymyk-
set, tutkimuskohdejoukon ja keskeiset tulokset. Tämä koonti auttoi minua samalla
hahmottamaan työni edetessä aineistoja kokonaisuudessaan ja havainnollisti
esimerkiksi aineistoissa käytetyt tutkimusmenetelmät. Saatuani käsiini relevantin
alkuperäisaineiston siirryin seuraavaksi aineiston analysointiin. Aloin etsimään
aineistoista esiin nousevia yhteneväisiä teemoja.

6 OSALLISUUDEN KOKEMUKSET

6.1 Alkuperäisaineiston analysointi

Laadullisen tutkimuksen analyysia ja tulkintaa on pidetty yhtenä tutkimusprosessin haastavimmista vaiheista (Eskola & Suoranta 1998, 138). Aineiston analyysin avulla pyritään löytämään tutkimuksen kannalta oleelliset asiat aineistosta (Eskola & Suoranta, 176). Aineistosta oleelliset aiheet löytääkseen tutkijan on käytettävä analyysimenetelmiä. Aineistolähtöisessä analyysissa pyritään teoreettisen kokonaisuuden luomiseen aineistosta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97).

Valitsin opinnäytetyöni tulosten analyysimenetelmäksi teemoittelun, koska näin laajan aineiston tarkka luokittelu ja kirjaaminen veisi liikaa aikaa. Tuomen & Sarajärven (2009) mukaan aineiston analyysi aloitetaan päättämällä, mikä aineistossa kiinnostaa. Aineisto käydään ensin läpi, jolloin erotellaan tarkasti asiat, jotka kiinnostavat ja auttavat viemään analyysia eteenpäin. Ylimääräinen materiaali jätetään pois. Teemoittelun avulla on mahdollista yleisesti esitellä kiinnostavimpia tuloksia, johtopäätöksiä ja tärkeimpiä aiheita. Teemoittelussa on kysymys aineiston pilkkomisesta, sekä teemojen ryhmittelystä aineistoista eniten esiin nousseiden aihepiirien mukaan. Aineistosta kirjoitetaan lopuksi yhteenveto. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92-93.) Valittujen tutkimusongelmien kannalta oleellisten aiheiden etsimistä kutsutaan redusoinniksi eli pelkistämiseksi. Pelkistämässä karsitaan aineistosta epäolennainen aines pois ja valittu tutkimustehtävä ohjaa löytämään olennaiset aineistosta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 111.)

Tarkastelen aineistolähtöistä sisällönanalyysia käyttäen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen avulla löydettyä relevanttia alkuperäisaineistoa. Pyrin samalla myös yhdistämään esiin nousseita merkityskokonaisuuksia tulosten tulkitsemisen helpottamiseksi (Tuomi & Sarajärvi 2009, 101.) Analysointivaihe nostaa esiin esitettyyn ongelmaan (tutkimuskysymykseen) vastauksen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2014, 221). Systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa tutkimusten tekijää ja tulosten tulkitsijaa ohjaavat alkuperäistutkimuksen löydökset. Löydetyillä alkuperäisaineistoilla, niissä käytetyillä tutkimusmenetelmillä ja tutkimusasetelmilla ja niistä syntyvillä tuloksilla on iso merkitys kirjallisuuskatsauksen tuloksiin.

(Tuomi & Sarajärvi 2009, 96.) Analyysissa tulee keskittyä aineiston oleelliseen ainekseen, eli siihen, mikä on olennaista tutkimuskysymysten kannalta.

Aineistolähtöisellä sisällönanalyysilla voidaan teeman mukaisesti nimetä ja käsitellä tutkimuksen löydökset ja näin luoda käsitteitä ja yleistyksiä tutkimusten tuloksista. Yhdistämällä eri merkityskokonaisuuksia voidaan selkeyttää tuloksia ja tuottaa tieteellisesti luotettavaa tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 102–103,108.)

Lastensuojelua koskeva tutkimus ja erityisesti sijaishuollon tutkimus on metodologisesti vaativaa, eikä oikean tiedon jäljille ole helppo päästä. ”*Institutionaalinen tarve tietää enemmän sijaishuollossa eläneiden ja elävien lasten elämästä, tarpeista, toiveista ja interventioiden vaikutuksista ja lasten tai vanhempien halu kertoa, eivät lastensuojelututkimuksessa aina välttämättä kohtaa toisiaan*” (Eronen 2013, 22). Suomalaistutkimuksissa, jotka pyrkivät kuvaamaan sijaishuollossa olevien tai olleiden lasten elämää, tutkimustietoa on haettu erilaisilla tutkimusotteilla keskittyen monesti vain yhteen aineistoon tai tiedon hankinnan menetelmään (Eronen 2013, 22). Käyttämistäni alkuperäisaineistoista suurin osa kohdentui pieneen otantaan ja yhteen rajattuun kohteeseen, kuten yhteen sijaishuollon yksikköön. Kuvaan seuraavaksi aineistostani esiin nousseita teemoja, jotka olivat yhteisiä usealle tutkimukselle. Aineistoista nousi esiin muutamia mielestäni oleellisia aiheita, joihin lastensuojelututkimuksessa tulisi kiinnittää huomiota. Yksi syy siihen, miksi valitsemani aiheet nousivat voimakkaasti mielestäni esiin, on osittain se, että olen opiskeluaikani kohdannut näitä teemoja lastensuojelun kentällä itsekkin.

6.2 Työntekijöiden vaihtuvuus

Lahtisen tutkimuksesta (2017, 54) käy ilmi, että työntekijöiden vaihtuvuus on runsasta. Vaihtuvuus on Lahtisen haastatteleminen lasten ja nuorten mielestä eräs merkittävimmistä osallisuutta ja kuulluksi tulemistä vaarantava tekijä. Myös Kosmaa-Hovattan tutkimuksessa (2013, 42) esiin nousi työntekijöiden vaihtuvuus, jonka jälkihuollon piirissä olevat kokivat huonona asiana, erityisesti siksi, että se vaarantaa asiakkaan ja työntekijän välisen luottamuksen. Huuhilon (2014, 47) mukaan lapset kuvasivat haastatteluissa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuutta,

vaikka toisaalta osalla oli asiakkuutensa aikana kokemusta vain yhdestä sosiaalityöntekijästä. Näin selvästi ei muissa tutkimuksissa noussut esiin työntekijöiden vaihtuvuus, mutta hyvin monessa lapset ja nuoret toivat ilmi luottamuksellisten ohjaajasuhteiden merkityksen. Ihmissuhteiden pysyvyys lastensuojelun piirissä olevien lasten arjessa on mielestäni tärkeää, sillä se tukee lasten auttamiseksi tehtävän työn tarkoitusta. Olen kohdannut samankaltaisia ajatuksia työskennellessäni lastensuojelun kentällä.

Tuija Eronen (2013, 4) on tehnyt sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuuteen liittyen kriittisen havainnon. Eronen toteuttaman seurantatutkimuksen mukaan 16%:lla lapsista oli ollut enemmän kuin neljä sosiaalityöntekijää ja tämä tukee alkuperäisaineistoista löytämiäni huomioita. Aluehallintovirastot ovat raportoineet toistuvasti peruspalveluita koskevissa selvityksissään pätevien sosiaalityöntekijöiden puutteesta ja työntekijöiden vaihtuvuudesta (Eronen 2013, 73). Caroline Leeson (2010, Eronen 2013, 73) käyttää käsitettä sosiologinen tunnettyö analysoidessaan sijaishuollon asiakkaina olevien lasten ja sosiaalityöntekijöiden tekemän työn suhdetta. Leesonin mukaan aikaan, resursseihin, sekä työntekijöiden emotionaaliseen tukeen liittyvä niukkuus, kuten myös organisaatioiden linjaukset sosiaalityöntekijän työstä heijastuvat väijäämättä lapsen ja sosiaalityöntekijän väliseen suhteeseen.

6.3 Arvostava kohtaaminen

Penninkankaan (2012, 63-64, 74) tutkimustuloksien mukaan kokemukset lastensuojelun työntekijöiden kanssa työskentelystä olivat vaihtelevia. Penninkankaan haastateltavat kokivat, että työntekijän ammattitaidon lisäksi myös persoonalla oli merkitystä yhteistyön sujumisen kannalta. Lapset toivoivat, että heitä kannustetaan oman mielipiteensä ilmaisemiseen (Carlsson 2016, 65). Kiittäminen ja kannustaminen koettiin tärkeäksi ja lapset toivoivat niitä lisää. Espoon jälkihuollon piirissä olevien nuorten mielipide oli, että he eivät voi kaikista henkilökohtaisista asioistaan puhua jälkihuollon työntekijän kanssa (Kosomaa-Hovatta 2013, 42). He kokivat, että työntekijä saa ”jäkättää” heille ja moittia mikäli sovitut asiat, kuten paperiasiat, eivät olet hoituneet. Toisaalta asiakkaat vaikuttivat (Kosomaa-Hovatta 2013, 43) olevan varsin tyytyväisiä jälkihuollon palveluihin. Asiakkaiden

haastatteluissa korostui kumppanuuden tarve ja tarve aikuiselle, joka auttaa ja neuvoo nuorta tarvittaessa.

Lastensuojelu on haastavaa ja läheskään aina asiakkuus ei perustu vapaaehtoisuuteen, vaan perheen elämään lain nojalla tehtyyn interventioon. Tämä luo oman jännitteen asiakkaan ja työntekijän välisen vuorovaikutuksen rakentumiselle. Ilman asiakkaan osallisuutta ja omaa motivaatiota työskentelyyn, yhteistyö perheen kanssa on lähes mahdotonta. Aidon osallisuuden saavuttaminen edellyttää paljon asiakkaan kohtaamista, vuorovaikutusta ja suunnitelmallista työprosessia sekä motivointia (Makkonen 2013, 9). Makkonen mainitsee psykologian tutkija Jaakko Seikkulan (1991) viisaan toteamuksen asiakkaan ja työntekijän välisestä kohtaamisesta: *”Tärkeää ei ole niinkään se, onko hoitomenetelmä oikea; tärkeintä näyttää olevan se, että eri kielten välinen dialogi syntyy uudelleen”*. Olen Makkosen kanssa yhtä mieltä siitä, etteivät minkäänlaiset työmenetelmät eivätkä ulkoiset puitteet riitä korvaamaan asiakkaan huonoa kohtaamista ja vuorovaikutuksen puutetta.

Carlssonin (2016, 61) tutkimukseen osallistuneet lapset nostivat esiin tärkeinä pitämiään työntekijän ominaisuuksia, joita ovat; arvostava, ennakkoluuloton, luotettava ja sellainen, joka pystyy luomaan lapseen yhteyden. Tällainen aikuinen on lasten mukaan kunnioittava, sellainen, joka kuuntelee, ymmärtää ja haluaa auttaa. Hän on aidosti kiinnostunut lapsen asioista ja lapset toivovat, että hänet olisi mahdollista tavoittaa soittamalla. Carlssonin tutkimuksessa lasten kokemuksena oli, että aikuiset kuulevat monesti vain sellaiset asiat, jotka miellyttävät heitä. Tilanteissa, joissa lapsen mielipiteet eivät miellytä aikuisia, tulee lapsille helposti ikävää palautetta. Lapsilla ilmeni kokemuksia eriarvoisesta kohtelusta. Tutkimukseen osallistuneet lapset toivoivat yksilöllistä kohtaamista ja välillä heillä oli kokemus siitä, että heitä kohdellaan massana. (Carlsson 2016, 64).

Lahtisen (2017, 38) haastattelemista koulukotinuorista suurin osa ilmensi tavalla tai toisella, että monelle koulukodin työntekijälle työ tarjoaa vain mahdollisuuden vallankäytön kokemusten pönkittämiseen.

Lapset kokivat, että lapsikylissä useimmiten heitä tuetaan omien mielipiteiden ilmaisemisessa (Carlsson 2016, 71). Lapset olivat tyytyväisiä lapsikyliä kotipalaveriin, palautelaatikoihin ja sähköiseen palautejärjestelmään. Lapset kokivat kohtelun olevan joskus epätasa-arvoista ja, että oman mielipiteen kertominen voi vaikuttaa kohteluun. Lahtisen (2017, 42) haastatteleminen nuorten mukaan oma käytös vaikuttaa merkittävästi siihen, kuinka osallisuuden kokemukset ja vaikutusmahdollisuudet käytännössä toteutuvat. Nuoret toivat esiin, että esimerkiksi musiikinkuuntelua säätelee ohjaajien mielivalta. Koskelaisen & Tähkäsén (2016, 43-44) tutkimukseen osallistuneiden nuorten kokemus oli, ettei heitä oltu kohdeltu tulovaiheessa yhdenvertaisesti. Eriarvoisuuden kokemukset pohjautuivat mm. vaihtelevaan asioista tiedottamiseen. Lastensuojeluyksiköissä työskentelevien aikuisten tulisi tarkastella omaa ammatillisuuttaan, eivätkä ihmisten väliset henkilökiemiat saisi olla ratkaisevia tekijöitä siinä, kuinka asiakkaita yksiköissä kohdellaan.

Carlssonin (2016, 72) tutkimustulosten mukaan lapset toivoivat tasa-arvoista kohtelua omien näkemysten esittämisen yhteydessä. Lasten kokemusten mukaan näkemysten huomioon ottamista koskevat asiat toteutuivat melko hyvin. Talvitie (2014, 82) nosti esiin haastattelujen perusteella, että nuori voi kokea erilaiset tavoitteet tärkeäksi kuin aikuinen ja on tärkeää, että aikuisen arvioinnilla tai mielipiteellä ei sivuuteta nuoren omaa näkemystä. Jokelan (2014, 55) aineistosta nousi esiin lasten kuvauksia siitä, kuinka he kokevat olevansa osallisia omissa lastensuojeluasiakkuuteen liittyvissä asioissa ja myös pystyvänsä vaikuttamaan niihin. Niemisen & Lähdeksen (2014, 45) aineiston nuorista osa koki, että heidän mielipiteensä otetaan huomioon. Osa puolestaan toi esiin, että heidän mielipidettään kysytään ainoastaan siksi, että laki velvoittaa siihen.

Hyvään vuorovaikutukseen kuuluu olennaisesti dialogisuus, joka sisältää puhetta, kuuntelua, keskustelua ja toinen toiselta oppimista. Hyvässä dialogissa voidaan muuttaa omaa asennetta ja mielipidettä. Sitä voidaan pitää eräänlaisena luottamuksellisena suhteena toiseen osapuoleen (Makkonen 2013, 9). Lahtisen haastatteluista nousi esiin, nuorten olevan varsin yhtä mieltä siitä, että ohjaajissa on huomattavia eroja (Lahtinen 2017, 47). Jotkut ohjaajat kuuntelivat ja osallistivat nuoria heidän mielestään enemmän, toiset vähemmän. Yhtenä tärkeänä ominaisuutena nuoret pitivät sitä, että ohjaaja puhuisi ”kapulakielen” sijaan omista

kokemuksistaan. Nuorten puheiden perusteella kävi Lahtisen (2017, 54) mukaan ilmi, että ohjaajat viettivät aikaa usein keskenään työntekijöille tarkoitetussa toimistossa sen sijaan, että olisivat olleet nuorten kanssa.

6.4 Palvelusuunnitelmat, verkostopalaverit ja tiedonsaanti

Makkosen (2013, 7-8, viitaten Pohjolaan, 2010) mukaan osallisuuden puute tulee selvästi esille sosiaalityöhön liittyvien, paljon tutkittujen lakisääteisten palvelusuunnitelmien kautta. Suunnitelmat on usein laadittu työntekijälähtöisesti ja vaikka asiakkaan kanssa on käyty keskusteluja, hän ei ole ollut osallisena suunnitelman laadinnassa. Esimerkiksi Lahtisen pro gradu – tutkielmasta tämä näkökulma nousee esiin (Lahtinen 2017, 50-51) ”*Nuorten suhde omiin hoitosuunnitelmiinkin tuntuu olevan kovin etäinen eivätkä he haastattelujen mukaan pääsääntöisesti koe pystyvänsä vaikuttamaan niiden sisältöön.*” Carlssonin tutkimukseen (2016, 62-63) osallistuneiden lasten yleisen mielipiteen mukaan asiakassuunnitelmapalavereissa aikuisten näkemykset jyräävät lasten näkemysten yli. Lapset myös toivoivat, että heitä valmisteltaisiin erilaisiin itseä ja omia asioita koskeviin palavereihin paremmin ja heille myös kerrottaisiin etukäteen kokouksissa käsiteltävät asiat. Lasten toiveena oli, että heitä ei painostettaisi puhumaan, ja on tärkeää, että aikuiset kuuntelevat lasten puhetta. Lapset toivoivat tasa-arvoista kohtelua omien näkemysten esittämisen yhteydessä.

Heikan (2011, 45) avohoitoon suuntautuneen tutkimusaineiston nuoret vaikuttivat Heikan mukaan olevan pääsääntöisesti tyytyväisiä saamaansa tukeen. Vastauksista ilmeni mm. se, että nuoria kuunnellaan päätöksenteossa ja esimerkiksi neuvotteluihin osallistumista pidetään tärkeänä. Parannettavaa oli nuorten mielestä tiedonsaannissa. Osa nuorista oli sitä mieltä, etteivät he aluksi tienneet miksi nuorten intensiiviyötä tehdään ja mitä se tarkoittaa. Niemisen & Lähdeksen (2014, 43) haastattelemissa nuorilla oli vaihtelevia kokemuksia kuulluksi tulemisesta. Osa nuorista koki tulevansa kuulluksi ja, että heillä on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Osa nuorista puolestaan koki, että heidän mielipiteitään ei huomioida päätöksenteossa, vaikka ne pyritään kuulemaan. Huuhilon (2014, 44) haastattelemissa lapsilla oli vaihtelevia kokemuksia kuulluksi

tulemisesta ja esimerkiksi yksi lapsi kuvasi asiakassuunnitelmaneevotteluja seuraavasti:

”Niitten pitäis vähän kuunnella enemmän.”

Penninkankaan (2012, 74) haastattelemista asiakkaista osa ei pitänyt laajoista verkostopalavereista, vaan he kokivat ne nöyryyttävinä. Carlssonin (2016, 65) saamien kommenttien mukaan lapset toivoivat, että heille selitettäisiin aiempaa paremmin heitä koskevat asiat ja erityisesti sellaiset, jotka liittyvät lastensuojelun asiakkuuteen ja sijaishuollon aikaisiin oikeuksiin ja velvoitteisiin. Lapsilla ei ollut paljon tietoa hoito- ja kasvatussuunnitelman tekemisestä tai sen tarkoituksesta. Koskelaisen & Tähkäsén (2016, 44) aineistosta esiin noussut teema oli lastensuojelulaki. Nuoret kokivat omista oikeuksista tietämisen tärkeäksi ja kokivat, että olisi myös tärkeää saada tietoa omasta sijoituksesta, sen kestosta, syistä ja mitä sijoitus kunkin nuoren kohdalla tarkoittaa.

6.5 Suhde sosiaalityöntekijään

Makkonen (2013, 28) mainitsee, että sosiaalityössä vallitsee jatkuva aikapula eikä asiakastapaamisia ole riittävästi asioista keskustelemiseen. Penninkankaan (2012, 63, 74) tutkimuksesta käy monista vastauksista ilmi, että haastateltavien mielestä vuorovaikutus sosiaalityöntekijän kanssa oli vähäistä tai jopa epämiellyttävää. Jokelan (2014, 54) aineistoista löytyi samansuuntaisia kokemuksia ja sosiaalityöntekijän rooli lapsen elämässä koettiin etäisenä päätösaunattina, joka ei myöskään ollut lapsista mukavaa. Espoon jälkihuollon piirissä olevat nuoret (Kosomaa-Hovatta 2013, 42) kokivat puolestaan, että sosiaalityöntekijän saa tarvittaessa kiinni puhelimitse tai tekstiviestillä. Nuoret kuitenkin palautearvioinnissa toivoivat erityisesti parannusta sosiaalityöntekijöiden tavoitettavuuteen, mikä on hieman ristiriitaista (Kosomaa-Hovatta, 48). Sosiaalityöntekijät itse ovat raportoineet (Sinko 2016) suurta turhautumista siihen, että heidän aikansa ei riitä lapsen kohtaamiseen. Huuhilon (2014, 47) haastatteluissa lapset mainitsivat monessa yhteydessä, että he eivät halua puhua sosiaalityöntekijän kanssa.

Lahtisen koulukoteihin suuntaamassa tutkimuksessa nousi esiin monen nuoren huonoja kokemuksia sosiaalityöntekijän kanssa työskentelystä (Lahtinen 2017, 32-33). Niemisen & Lähdeksen (2014, 45) aineiston nuorilla oli ristiriitaisia kokemuksia suhteesta sosiaalityöntekijöihin. Osan kokemus oli, että sosiaalityöntekijä kuulee nuorta ja tämän läheisiä ja ottaa nuoren mielipiteen huomioon päätöksenteossa. Osa koki sosiaalityöntekijän puolestaan etäiseksi tai ettei tämä kuule nuorta päätöksenteossa. Osa nuorista puhui hyvinkin negatiivisesti omasta sosiaalityöntekijästään, kun esimerkiksi tämän tekemiin päätöksiin ei oltu tyytyväisiä (Nieminen & Lähdes, 46). Lastensuojelussa tehdyillä päätöksillä puututaan vahvasti lasten ja nuorten elämään ja läheskään aina lapset eivät ole päätöksiin tyytyväisiä. Voisi olla hyvä pohtia esimerkiksi sitä, miten tehdyt päätökset perustellaan ja kerrotaan lapselle. Tutkimuksista nousi monessa kohtaa esiin lasten näkemys siitä, että asioiden hyvä perustelu lisää niihin sitoutumista.

Lastensuojelulaki § 24(2007/ 417) edellyttää, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä valvoo lapsen edun toteutumista ja avustaa lasta tämän puhevallan käytössä. Lasta on myös tavattava henkilökohtaisesti riittävän usein (26§). Jatkuva aikapula ja sosiaalityöntekijöiden kiire ei täytä näitä lain vaatimuksia.

6.6 Ajan puute

Ajan puute ilmeni mm. Carlssonin (2016, 60, 71) tutkimuksesta, jonka mukaan lapset toivovat ja tarvitsevat lisää henkilökohtaista aikaa omasta mielestään. Moisio (2018, 35) tutkimusraportissa nousi myös esiin yhteisen ajan merkitys nuorille. Retkille osallistuneiden nuorten yhteinen mielipide oli, että retkillä kohtaamisille ja vuorovaikutustilanteiden syntymisille on enemmän aikaa ja tilaa kuin normaalissa arjessa. Nuorille tärkeää oli yksinkertaisesti ohjaajien kanssa oleminen ja juttelu (Moisio, 40). Lahtisen (2017, 34, 54) tutkimuksessa nousi toistuvaksi syyksi ongelmiin ohjaajien liian vähäinen määrä. Nuoret mm. kertoivat, että heille lakisääteisesti kuuluvat ulkoilutkaan eivät välttämättä aina onnistu, kun ohjaajilla ei ole niihin aikaa. Heiskasen (2013, 36) palautekyselyyn vastanneista kolme koki, että he eivät olleet saaneet riittävästi aikaa omaohjaajansa kanssa ja että myös omaohjaajasuhteessa on parantamisen varaa. Lahtisen haastattelemat

nuoret toivoivat, että ohjaajat jalkautuisivat useammin toimistostaan nuorten pariin ja nimenomaan muutenkin kuin muodollisissa ja virallisissa asioissa (Lahtinen 2017, 33). Myös Talvitien (2014, 85) opinnäytetyössä nousi esiin nuorten toive ohjaajien tiiviimmästä läsnäolosta.

Snellmanin (2014, 44-45) tutkimuksessa aikuisten nuorten kanssa käyttämä aika jakoi mielipiteitä. Suurin osa haastateltavista koki, että sai tarpeeksi aikaa, mutta yhden lapsen mielestä hän ei saanut aikaa tarpeeksi. Koskelaisen & Tähkäsen (2016, 44) tutkimuksen nuorten toiveista nousi myös esiin yhteisen ajan tärkeys. Nuoret toivat tutkimuksessa esiin, että omaohjaajalla tulisi olla nuorelle riittävästi aikaa erityisesti sijoituksen alkuvaiheessa. Esiin nousi myös, että kaikkien mieleen ei ole se, jos omaohjaaja ”tyrkyttää” itseään nuoren seuraan. Nuoren tulisi saada se kokemus, että ohjaaja on saatavilla tarvittaessa. Lasten tarve kahdenkeskiseen aikaan tai yleiseen yhdessäoloon ja puuhasteluun on hyvin yksilöllinen kokemus mikä lasten kanssa työskentelevien tulee huomioida. On myös tärkeää muistaa, että kaikki lapset eivät välttämättä osaa pyytää aikaa aikuisen kanssa, vaikka sisimmissään sitä haluaisivatkin. Tämä vaatii työntekijöiltä herkkyyttä ja ymmärrystä.

6.7 Vaikutusmahdollisuudet päätöksentekoon ja lastensuojelulaitosten arkeen

Jokela (2013, 51) tuo esiin lasten näkökulman arjen vaikuttamisen mahdollisuuksista. Jokelan keräämistä lasten kuvauksista ilmeni esiin rakenteita, joilla oli pyritty lisäämään lasten osallisuuden mahdollisuuksia sijaishuoltoyksikössä. Lapset nostivat esiin kotikokoukset ja tiimit, joissa yhdessä aikuisten kanssa keskusteltiin esimerkiksi säännöistä ja pyrittiin löytämään yhteisiä ratkaisuja. Osa lapsista kuitenkin koki nämä keskustelutilanteet näennäisinä ja että aikuiset olivat päättäneet asiat jo etukäteen. Lapset myös kokivat, että heitä ei kuunneltu, vaikka kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia ja kohtia kyllä oli heidän arjessaan. Jokelan (2014, 52-53) haastatteleminen lasten vastauksista nousi esiin, että päätöksenteossa heille olennaiset kohdat olivat usein muualla päätettyjä tai ilmoitusluontoisia. Myös Heiskasen (2012, 36) kyselyvastauksista nousi esiin se, että osa nuorista koki, etteivät he voi vaikuttaa riittävästi yksikön yhteisiin asioihin. Asiakkaiden osallistamisen riskinä voi (Makkonen 2013, 8 Rosen 2002 ja Hussin 2005 mukaan) olla

näennäinen valtaistaminen, joka vain luo illuusion vaikuttamisen mahdollisuuksista. Työntekijän pitää ottaa vastuu siitä, että näin myös tapahtuu, mikäli asiakkaalle annetaan vaikuttamisen mahdollisuus.

Lasten mielestä (Carlsson 2016, 72) heiltä kysytään mielipiteitä ja asioista myös keskustellaan paljon. Lasten toiveena oli, että erityisesti säännöistä keskusteltaisiin yhdessä, kun niitä laaditaan. Perustelujen kuuleminen lisää lasten mielestä sääntöihin sitoutumista. Päätösten jälkeen ne ja niiden perustelut tulisi kertoa lapselle. Kaikki lapset eivät välttämättä osaa niitä kysyä ja aikuisen aktiivinen toimiminen on tärkeää. Tämä vaatii aikuisen oikeaa asennetta lasten mielestä. Huuhilon (2014, 41) tutkimukseen vastanneet kokivat tulevansa vaihtelevasti huomioiduksi päätöksenteossa. Erityisesti täysi-ikää lähestyvät olisivat halunneet voida vaikuttaa enemmän omiin esimerkiksi itsenäistymiseen liittyviin asioihinsa. Puolet nuorista oli tyytyväisiä eivätkä kaivanneet päätöksentekoon lisää mahdollisuuksia.

Osallisuudella on vahva pohja suomalaisessa lainsäädännössä, mutta silti aitoon ja yhdenvertaiseen osallisuuden toteutumiseen on vielä matkaa lastensuojelun käytännöissä (Hotari ym. 2011, 118). Lastensuojelun kontekstissa lasten sekä nuorten vaikutusmahdollisuudet itseään koskeviin asioihin on tärkeää ottaa huomioon, mutta silti puhuttaessa vaikutusmahdollisuuksista on olemassa se riski, että osallisuuden nähdään tyypistyvän ainoastaan mielipiteen selvittämisvelvollisuudeksi (Moisio 2018, 10) Moisio tutkimuksessaan esiin tuoman näkökulman kautta osallisuus voidaan nähdä huomattavasti laajemmassa merkityksessä: arjessa kohtaamisen kautta jatkuvasti rakentuvana, kokemuksellisenä tapahtumana.

Lapset saavuttavat osallisuuden kokemuksia myös osallistumalla arjen pieniin asioihin (Carlsson 2016, 64). Carlssonin saamien palautteiden mukaan lapsilta kysyttiin paljon asioita ja asioista keskusteltiin yhdessä. Muutama lapsi toi esiin, että heitä kuunneltiin vaihtelevasti. Lapset toivoivat, että heitä kannustettaisiin oman mielipiteen esittämiseen ja että aikuiset luottaisivat nykyistä enemmän heihin. Lapset toivat esiin sen, että heistä tuntuu, ettei luottamusta ole riittävästi, vaikka he omien kokemustensa mukaan yrittävät ansaita sitä. Osalla lapsista oli

sellainen tunne, ettei heille anneta tarpeeksi oikeuksia eikä tilaa kasvaa. Toisaalta osalla oli kokemus, että heihin kyllä luotetaan, jos lapsi on sen ansainnut. Carlssonin tutkimukseen osallistuneet lapset toivoivat, että säännöistä puhuttaisiin yhdessä silloin, kun niitä laaditaan. Lasten mielestä sääntöihin sitoutumista lisää se, että on mahdollista kuulla niihin liittyviä perusteluja. Lahtisen (2016, 33) haastatteluissa nuorten näkemykset erosivat siinä, kuunneltiinko heitä koulukotielämää yleisesti määrittävissä käytännön asioissa. Esimerkiksi harrastusmahdollisuuksiin oli nuorten mukaan mahdollisuus vaikuttaa. Huuhilon (2014, 37) tutkimustulosten mukaan nuorten kokemukset omista vaikuttamismahdollisuuksistaan olivat hajanaisia. Nuoret kertoivat haastatteluissa tulevansa arjessa kuuluksi, ja että heidän mielipiteistään oltiin kiinnostuneita.

7 ALKUPERÄISAINIESTON KATTAVUUS

Aineistoni tutkimuksissa teemahaastattelua oli käytetty merkittävästi. Teemahaastattelua käytettäessä on etukäteen tiedossa, että haastateltavat ovat kokeneet saman tilanteen. Teemahaastattelun ero muihin haastatteluihin on siinä, että se kohdennetaan tiettyihin teemoihin, jotka on ennalta määritelty. Teemahaastattelu soveltuu hyvin yksilöiden kokemusten, ajatusten ja tunteiden tutkimiseen. (Hirsjärvi ym. 2009, 203; Hirsjärvi & Hurme 2010, 47.) Haastatteluja käyttäneet olivat litteroineet haastattelut ja analysoivat vastauksia niiden pohjalta. Käyttämässäni alkuperäisaineistossa painottuu vahvasti kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, sillä tutkimukset tavoittelevat tutkimuskohteena olevien henkilöiden omia kokemuksia ja antavat tilaa tulkinnoille. Kokemuksia voidaan luokitella ryhmiin, mutta täysin kvantitatiiviseen tutkimusotteeseen pohjautuva tutkimus asianosaikokemuksista ei ole mahdollinen. Osassa tutkimuksissa oli käytetty ryhmähaastatteluja ja osassa yksilöhaastatteluja. Osassa tutkimuksista myös yhdistettiin esimerkiksi asiakkaille teetetyt kyselyt ja teemahaastattelut.

Toimintatutkimuksen tarkoituksena on tuoda toiminnasta esille uutta tietoa ja samalla myös kehittää sitä (Haimi 2016, 22). Aineistossa oli mukana useita ylemmän ammattikorkeakoulututkimuksen opinnäytetöitä ja projektilähtöisyys ja kehittämistoiminta oli monen tutkimuksen lähtökohta. Oli ilahduttavaa huomata, että moni projektimuotoinen tutkimus oli jollain tavalla myös onnistunut kehittämään toimintaa, esim. (Carlsson 2016).

Lapsella on, hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla, oikeus saada tietoa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa ja esittää oma mielipiteensä. Lastensuojelussa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin. (Lastensuojelulaki 5§.)

”Sijaishuollon valvonnassa ei johdonmukaisesti selvitetä lasten ja nuorten kokemuksia.” (Aula 2016)

Valtaosa tutkimuksista keskittyi vain yhteen tai kahteen lastensuojeluyksikköön tai paikalliseen lastensuojelutyöhön, kuten Espoon jälkihuollon piirissä oleviin

nuoriin (Kosomaa-Hovatta 2013). Yksittäisten lastensuojelututkimusten kohdentuminen hyvin paikallisesti ja käsittäen usein vain pienen otannan, lisää osaltaan lastensuojelua koskevan tutkimuksen ja tiedon hajanaisuutta. Suurin osa tutkimuksista keskittyi puhtaasti vain asiakkaiden eli lasten ja nuorten kokemuksiin, mutta osassa oli tutkittu myös työntekijöiden (mm. Talvitie 2014) ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmaa. Ihailtavan laajamittainen mielestäni oli SOS-lapsikylissä toteutettu Lasten osallisuushanke, jossa kartoitettiin lasten osallisuuden kokemuksia. Hankkeessa oli mukana yhteensä 50 ”kehittäjänuorta” eri puolilla Suomea sijaitsevista SOS-lapsikylistä (Carlsson 2016).

Kaikissa tutkimuksissa ei kerrottu sitä, minkä ikäisiä tutkittavat olivat. Lastensuojeluyksiköissä tehdyissä tutkimuksissa ikäjakaumaksi kerrottiin mm. 12 – 19-vuotiaat (Jokela 2013), 9 – 18-vuotiaat (Moisio 2018), 12 – 17-vuotiaat (Lahtinen 2017), 14 – 17-vuotiaat (Nieminen 2013) ja 11 – 18-vuotiaat (Snellman 2014). Moni lastensuojeluyksikkö on tarkoitettu joko pienemmille lapsille (yleensä alle 12-vuotiaille) tai vanhemmille nuorille (yli 12-vuotiaille). Lastensuojelulain (13.4.2007/417, 20 §) mukaan yli 12-vuotiaalla on oikeus tulla kuulluksi, mutta lapsen mielipide on otettava huomioon ikään katsomatta. Lisäksi ”*Kehitettäessä lastensuojelupalveluita on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin*” (Lastensuojelulaki 8§). On mielenkiintoista miksi tutkimuksia ei ole tehty yksiköihin, joissa on nuorempia lapsia. Mielestäni olisi erittäin tärkeää tutkia laajamittaisesti myös nuorempien lasten kokemuksia. Sukupuolijakauma tutkimuksissa oli tasainen.

13:sta tutkimuksesta ainoastaan kaksi (Heikka 2011, Penninkangas 2012) kohdistui vain avohuoltoon. Tämän lisäksi kahden tutkimuksen (Koskelainen & Tähkänen 2016, Heiskanen 2012) tekijät kertoivat, että mukana olleista haastateltavista osa oli sijoitettuna lastensuojelulaitokseen avohuollon sijoituksen päätöksellä. Jälkihuollon näkökulma oli vain yhdessä tutkimuksessa (Kosomaa-Hovatta 2013). Tutkimuksista kymmenen kohdistui sijaishuollon muotona järjestettävään laitoshoittoon eli lastensuojeluyksiköihin eri puolilla Suomea. Perhehoidon ja perhehoitajien jäämisen tutkimuksessa vähäiselle huomiolle ovat nostaneet esiin mm. Helavirta, S., Laakso, R., & Pösö, T. (2015). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksen (Porko, Heino & Eriksson, 2018) mukaan vuoden 2017 lopussa huostaanotetuista lapsista 56% eli yli puolet oli sijoitettuna perhehoitoon,

neljäsosa laitoshoidossa ja ammatilliseen perhekotiin sijoitettuja oli 13%. Perhehoidon osuus on merkittävä, mutta sitä koskeva tutkimus on silti vähäistä.

Kaikissa tutkimuksissa ei mm. lasten yksityisyyden turvaamiseksi tuotu esiin missä ne oli tehty. Kuitenkin tutkimuksia oli toteutettu eri puolilla Suomea, eikä mielestäni mikään maantieteellinen alue ollut ali- tai yliedustettuna.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Olin asettanut opinnäytetyöni tutkimuskysymykseksi sen, kokevatko asiakkaat olevansa osallisina lastensuojelun työskentelyssä. Nuorten kokemukset osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta vaihtelivat tutkimuksesta toiseen ja tutkimusten sisällä. Osa nuorista koki osallisuuden toteutuvan ja osalla puolestaan oli hyvinkin voimakkaita osattomuuden kokemuksia. Esimerkiksi Heikan (2011, 45) haastatteluista ilmeni mm. se, että nuoria kuunnellaan päätöksenteossa ja neuvotteluihin osallistumista pidetään tärkeänä. Lahtisen (2017, 51) mukaan hänen haastatteluidensa perusteella nuorten osallisuuden ja kuulluksi tulemisen toteutuminen suhteessa muihin nuoriin oli hyvin vaihtelevaa ja riippuvainen nuorten persoonallisista ominaisuuksista. Carlssonin (2016, 65) tutkimuksen lasten toive oli, että heille selitettäisiin heitä koskevat asiat, erityisesti lastensuojelun asiakkuuteen ja sijaishuollon aikaisiin oikeuksiin ja velvoitteisiin liittyvät asiat tarkemmin. Lapsilla oli vähän tietoa hoito- ja kasvatussuunnitelman tekemisestä ja sen tarkoituksesta.

Opinnäytetyöni tuo esiin, että lasten ja nuorten kokemukset osallisuuden toteutumisesta ovat vaihtelevia ja laissa turvattu oikeus osallisuuteen ei kaikkien kohdalla valitettavasti ainakaan kokonaisuudessaan toteudu. Näennäiset osallisuuden mahdollisuudet eivät välttämättä mahdollista aitoa osallisuutta asiakkaiden henkilökohtaisesta kokemuksesta. Yksilöllisen kohtaamisen ja kunnioittavan vuorovaikutuksen kokemusten takaaminen on haasteellista samalla kun asiakkaita tulisi kohdella yhdenvertaisesti ja tasa-arvoisesti.

9 POHDINTA

Kirjallisuuskatsauksen tekeminen oli mielestäni antoisaa ja aineistosta löytyi runsaasti vastauksia tutkimuskysymykseeni. Lopulliseen työhöni valikoitunut otanta oli pienempi kuin olisin odottanut. Olen kuitenkin tyytyväinen siihen, että tutkimuksista nousi esiin tärkeitä teemoja ja lasten ja nuorten omat kokemukset tulevat esiin. Esiin nousseet aiheet esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden tavoitettavuudesta ja työntekijöiden vaihtuvuudesta vastaavat jo aiemmin asiaa koskevia tutkimuksia.

Olen kiinnittänyt erityistä huomiota siihen, että eettisyys toteutuu kaikissa työni vaiheissa. Olen toiminut parhaani mukaan hyvän tieteellisen käytännön periaatteiden mukaan ja noudattanut suurta huolellisuutta tarkkuutta kaikissa työni vaiheissa. Tiedostan sen, että pohjaan opinnäytetyöni tuloksia osittain käyttämäni aineiston kirjottaneiden henkilöiden johtopäätöksiin ja yritän välttää tekemästä omia tulkintojani, jotta haastateltujen lasten ja nuorten henkilökohtaiset kokemukset eivät vääristyisi.

Minulla ei ollut aiempaa kokemusta systemaattisen kirjallisuuskatsauksen toteuttamisesta eikä näin laajamittaisen aineiston tulkitsemisesta. Kirjallisuuskatsauksen luotettavuutta lisäisi se, jos sen toteuttaisi useampi ihminen. Näin virheiden määrä aineistoa kerätessä vähenisi ja saadut tutkimustulokset olisivat luotettavampia. Aineistoni ei sisällä kaikkia viimeisen kahdeksan vuoden aikana tehtyjä osallisuuden tutkimuksia mm. siitä syystä, että ne kaikki eivät olleet vapaasti saatavilla. Näin ollen opinnäytetyöni tuloksista ei voi tehdä yleistyksiä, mutta tuon kuitenkin esiin osan lastensuojelun piirissä olevien lasten kokemuksista ja se on ollut opinnäytetyöni lähtökohta.

Vaikka lastensuojelutyössä on pyritty painottamaan ennakointia, suunnitelmallisuutta, perheiden tukemista ja ensisijaisesti avohuollon tuen tarjoamista, tulee silti pyrkiä kehittämään huostaanotettujen lasten ja heidän perheidensä kanssa tehtävää työskentelyä. Ainoastaan lasten arjessa olevien ihmisten jokapäiväisen työn, henkilökohtaisen jaksamisen ja läsnäolon kautta on mahdollista vastata lasten yksilöllisiin ja muuttuviin tarpeisiin huostaanoton aikana. Tutkimuksista esiin noussut ilmiö työntekijöiden runsaasta vaihtuvuudesta on huolestuttavaa. Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten auttaminen ja tukeminen vaatii pysyviä ja korjaavia ihmissuhteita, jonka lasten elämässä keskeisesti vaikuttavien aikuisten

vaihtuvuus vaarantaa. Tulisi pohtia mistä työntekijöiden vaihtuvuus pohjautuu ja etsiä keinoja sen vähentämiseksi. Olen kohdannut lukuisia työntekijöitä, jotka kertovat syyksi työssä uupumiseen esimerkiksi liian vähäiset vaikuttamisen mahdollisuudet ja työn kuormittavuuden. Sosiaalityöntekijöiden vähyys ja ylityöllistyneisyys on jo yleisesti tiedossa ja yhteiskunnassamme vaikuttavien henkilöiden tulisi todella miettiä keinoja tilanteen parantamiseksi. Mielestäni yksi erinomainen tutkimisen aihe voisi olla lastensuojelun kentällä toimivien työntekijöiden kokemusten laajamittainen kartoittaminen ja esiin tuominen.

Lastensuojelun asiakastyössä kohtaamisia on jouduttu karsimaan, sillä työn dokumentointi vie yhä enemmän aikaa. On suuri haaste saada asiakkaiden kohtauksiin ja dokumentointiin käytettävä työaika nivottua yhteen edistäen asiakkaan osallisuutta. Lastensuojelun arjessa hallinnolliset tehtävät, sekä käytännön asioista ja arjen sujuvuudesta huolehtiminen vievät huomattavasti aikaa ihmisten välisiltä välittömiltä kohtaamisilta. Tutkimuksista nousi toistuvasti lasten ja nuorten pyyteetön tarve kahdenkeskiseen aikaan heidän arjessaan läsnäolevien aikuisten kanssa. Lastensuojelulaki määrittelee esimerkiksi lastensuojelulaitoksissa olevan henkilökunnan vähimmäismäärän, mutta on syytä pohtia ovatko nämä vähimmäismäärät lasten tarpeiden kannalta riittäviä. Yhteiskunnassamme vallitsee vahva tuottavuuden tavoittelu, mutta jatkuva sosiaalipalveluita kurittava resurssipula voi vaikeuttaa suuresti esimerkiksi lastensuojelun vaikuttavuutta.

Tutkimuksissa painottuu selvästi laitoshuolto perhehoidon jäädessä sivummalle. Kuitenkin lastensuojelussa painotetaan avohuollon ja perhehoidon ensisijaisuutta ja laitossijoitusten määrää olisi tarkoitus pyrkiä vähentämään. Tutkimukset painottuvat laadullisiin ja pieniin, pääsääntöisesti paikallisiin kohteisiin, kuten yhteen lastensuojeluyksikköön. Avohuollon osuus lastensuojelutyöstä on merkittävä ja myös avohuollon asiakaskokemuksia tulisi pyrkiä kartoittamaan.

Uskoni siihen, että lastensuojelun kehittäminen aiempaa asiakas- ja lapsilähtöisemmäksi edellyttää laajamittaista tutkimusta ja asianosaisten kokemusten selvittämistä vahvistui opinnäytetyötäni tehdessä. Jokainen lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi ja nuori on yksilö ja jokaisen kokemukset ovat subjektiiviset. Asiakkaat vaihtuvat, ja heidän tilanteensa muuttuvat jatkuvasti. Jatkotutkimuksena voisi olla aiheellista kehittää esimerkiksi sitä tapaa, jolla asiakkailta kerätään palautetta asiakkuudestaan. Tavoittaaksemme lastensuojelun piirissä olevien

lasten äänen ja voidaksemme kehittää lastensuojelun toimintaa, on meidän jatkossa panostettava laadukkaaseen lastensuojelututkimukseen ja tuotava lasten ääni kuuluviin.

LÄHTEET

- Aula, M.K. 2016. Lastensuojelun valtiollinen anteeksipyyntötilaisuus 20.11.2016 Helsingissä. Viitattu 2.11.2018. https://stm.fi/documents/1271139/1979378/Maria+Kaisa+Aula+Finlandia_talolla_20112016.pdf/e07457da-82e0-4d55-84d9-8f7508a0ccf4/Maria+Kaisa+Aula+Finlandia_talolla_20112016.pdf.pdf
- Bardy, M., 2009. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Heino, T., Kaikko, K., Pirinen, A., Pösö, T. & Aaltonen, S. (toim.). Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 3. painos. Helsinki: Unigrafia Oy.
- Carlsson, S. 2016. Katse tulevaisuuteen: lapset mukaan SOS-lapsikylän sijais-huoltoon kehittämään. Turun ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäytetyö.
- Eronen, T. 2013. Viisi vuotta huostaanotosta- seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalista poluista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Raportti. Viitattu 31.10.2018 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104355/URN_ISBN_978-952-245-833-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna 2006. Sosiaalityötä lapsen kanssa, Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämistä. SOCCAn ja Heikki Waris-instituutin julkaisusarja 8. Yliopistopaino.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fink, Arlene. 2005. Conducting research literature reviews: from the internet to the paper. Thousand Oaks: Sage publications, Inc.
- Gretschel, A. 2002. Kunta nuoren osallisuusympäristönä. Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 252/2006 <http://www.finlex.fi/esitykset/he/2006/20060252> (Viitattu 5.5.2018).
- Heikka, P. 2011. ”No ne rajojen asettamiset ja yhteiset pelisäännöt...” Laurea-ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäytetyö.
- Heikkilä, M. & Julkunen, I. 2003. Obstacles to an increased user involvement in social services. A commissioned background document. Council of Europe. Group of Specialists in Social Services (CS-US). <https://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialrights/source/ID4758-Userinvolvementinpersonalsocialservices.pdf>
- Heino, T. & Petrelius, P. Lastensuojelun tutkimus. Lastensuojelun käsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 18.3.2016. Viitattu 30.5.2018. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/ajankohtaista/lastensuojelu-thl-tutkimus-ja-kehittaminen/lastensuojelun-tutkimus>

Heinonen, H. 2012. Tavoitteena kohtaaminen ja toimiva vuorovaikutus. Lastensuojelun keskusliitto. Viitattu 14.10.2018. <https://www.lskl.fi/blogi/tavoitteena-kohtaaminen-ja-toimiva-vuorovaikutus/>.

Heiskanen, K. 2012. Asiakaspalautteen hyödyntäminen laadun kehittämisessä: kehittämishanke Hiidenmäen lasten- ja nuortenkodissa. Lahden ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäytetyö.

Helavirta, S., Laakso, R. & Pösö, T. 2014. Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. Janus Sosiaalipolitiikan Ja Sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 22(3). <https://journal.fi/janus/article/view/51216/15674>

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2010. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2014. Tutki ja kirjoita. 19. painos. Helsinki: Tammi.

Hoikkala, S., Kojo, R., Tervo, J. & Aaltonen, T. 2017. Sijaishuollon ja ohjauksen valvonnan malli. Kohti lapsikeskeistä ja lapsenoikeusperustaista toimintatapaa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi. Viitattu 26.10.2018. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132271/URN_ISBN_978-952-302-855-5.pdf

Hotari, K., Oranen, M., Pösö, T. 2009. Lapset lastensuojelun osallisina, teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. 3. painos. Helsinki: Unigrafia Oy.

Hotari, K-E., Oranen, M. & Pösö, T. 2013. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, M. 2013. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Hurtig, J. 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, H, Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M.(toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Huuhilo, P. 2012. Nuorten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta lastenkodissa. Mikkelin ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäytetyö.

Johansson, K. 2007. Kirjallisuuskatsaukset – huomio systemaattiseen kirjallisuuskatsaukseen. Teoksessa Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen, Johansson, K., Axelin, A., Stolt M. & Ääri, R-L. (toim.) Turun yliopisto, hoitotieteen laitoksen julkaisuja, tutkimuksia ja raportteja, sarja A51. Turku: Digi-paino-Turun yliopisto, 2007.

Jokela, R. 2013. Kuullaan, mutta kuunnellaanko? Huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudessaan. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu -tutkielma.

Kiilakoski, T. & Gretschel, A. & Nivala, E. 2012. Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa.

Kiilakoski, T. 2002. Johdanto: Lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) Lasten ja nuorten kunta. Nuorisotutkimusseuran/ Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 77. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Kinos, J. & Virtanen, J. 2001. Lapsilähtöisen varhaiskasvatuksen kivijalka lapsuuden sosiologiassa. Teoksessa Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Koskelainen, M. & Tähkänen, V. 2016. Kohti laadukkaampaa lastensuojelua: lastensuojelunuoren sijoituksen alkuvaiheen työmallin kehittäminen yhteisökasvatuksen näkökulmasta. Lahden ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäyte-työ.

Kosomaa-Hovatta, M. 2013 Jälkihuollon asiakasraati: Espoon jälkihuolto- nuoret kokemusasiantuntijoina. Laurea-ammattikorkeakoulu, Sosiaaliala. Opinnäyte-työ.

Känkänen, P. 2013. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Lahtinen, H. 2017. Nuorten kertomukset osallisuuden ja kuulluksi tulemisen toteutumisesta koulukodin arjessa. Turun yliopisto. Sosiologia. Pro gradu -tutkielma.

Laiho, J. 2013. Nuorten kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.

Laitinen, M., Ojaniemi, P. & Tallavaara M. 2007. Nyt kuullaan meitä asiakkaita. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Lapin yliopisto. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 53.

Lapsen osallisuus 2018. Lastensuojelun käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty 15.10.2018. Viitattu 1.11.2018. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus#otsikko2>

Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. 2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 12.9.2018 https://stm.fi/documents/1271139/1953486/Hanke-suunnitelma_Lapsi-ja+perhepalveluiden+muutosohjelma.pdf/901bb807-89df-4efc-9ef6-257064f84ac0

Lastenoikeuksien yleissopimus SopS 60/1991, LOS.

Lastensuojelu 2017. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty 25.5.2018. Viitattu 14.10.2018. <https://thl.fi/fi/tilastot-ja-data/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosiaalipalvelut/lastensuojelu>

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

- Leino-Kilpi, H. 2007. Kirjallisuuskatsaus – tärkeää tiedon siirtoa. Teoksessa Systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja sen tekeminen, Johansson, K., Axelin, A., Stolt M. & Ääri, R-L. (toim.) Turun yliopisto, hoitotieteen laitoksen julkaisuja, tutkimuksia ja raportteja, sarja A51. Turku: Digipaino-Turun yliopisto, 2007.
- Mahkonen, S. 2010. Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.
- Makkonen, M 2013. Asiakasosallisuuden lisääminen lastensuojelun asiakaskirjausten avulla, asiakkaiden kokemuksia lastensuojelutyöstä. Jyväskylän yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.
- Moisio, J. Kohtaamisia retkillä: osallisuus ja yhteisöllisyys lastenkotien retkitöinnässä. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura 2018, verkkojulkaisuja 131. Nuorisotutkimusverkosto.
- Moisio, J. & Peltola, M. 2017. Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä: katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon. Nuorisotutkimusseura, Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Nieminen, M. & Lähdes, P. 2014. Luottamusta vai varautuneisuutta? Nuorten kokemuksia osallisuudesta ja yhteydenpidosta sijaishuollon aikana. Laurea-ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Opinnäytetyö.
- Nigel, T. 2002. Children, family and the state. Decision-making and child participation. Bristol: Policy press.
- Niiranen, V. Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa: Juhila, K., Forsberg, F. & Roivainen, I. 2002. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä.
- Nivala, E. Lapsen oikeuden osallisuuden perustana. Teoksessa: Tanskanen, I & Timonen-Kallio, E. 2010. Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turku: Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51.
- Nurmi, K. 2015. Lasten osallisuus lastensuojelussa työntekijöiden jäsentämänä. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.
- Oranen, M. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki.
- Pekkarinen, E. 2011. Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto. Verkkojulkaisusarja. Viitattu 19.5.2018. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>
- Penninkangas, T. 2012. Lastensuojelu osana lapsuutta. Asiakkaiden näkemyksiä lastensuojelun avohuollon tukitoimien vaikuttavuudesta. Jyväskylän yliopisto, sosiaalityö. Pro gradu -tutkielma.
- Perustuslaki 11.6.1999/731.
- Perustuslaki 731/1999.

Porko, P., Heino, T. & Eriksson, P. 2018. Selvitys yksityisistä lastensuojelun yksiköistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 21/2018. Viitattu 3.11.2018. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136436/URN_ISBN_978-952-343-131-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Reinikainen, S. 2009. Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224. Helsingin yliopisto. Helsinki: Yliopistopaino.

Rinne, L. 2014. Tavataan Perhetuvalla! Lastensuojelun perhetyön ryhmätoimintaa kehittämässä. Metropolia ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäytetyö.

Räty, T. 2012. Lastensuojelulaki: käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Rönkkö, L. & Rytönen, T. 2010. Monisäikeinen perhetyö. Helsinki: WSOYpro.

Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyypeihin ja hallintotieteen sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisuja. Opetusjulkaisuja 62. Julkisojohtaminen 4. Vaasan yliopisto. Vaasa 2011.

Sinko, P. 2016. Lastensuojelu tutkimuksen näkökulmasta Suomessa vuonna 2016. Viitattu 2.11.2018. <https://etene.fi/documents/1429646/1570640/P%C3%A4ivi+Sinko+ETENE+16.8.2016.pdf/417acb23-e459-4a52-b8ca-be2bbd61a210>

Sosiaali- ja terveysministeriö. Lastensuojelu. Sosiaali- ja terveyspalvelut. Sosiaalipalvelut. Viitattu 31.11.2018. <https://stm.fi/lastensuojelu>.

Talvitie, K. 2014. Täällä tavallaan valmistellaan meitä oikeaa elämää varten: multidimensionaalisen hoito- ja kasvatussuunnitelman kehittäminen Konstan Koti ja Koulu Oy:ssä. Lahden ammattikorkeakoulu, sosiaaliala. Opinnäytetyö.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Välivaara, Christine. 2004. Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Pesäpuu Raportit 1/2004. Jyväskylä: Kopijyvä.

LIITTEET

Liite 1. Systemaattisella kirjallisuushaulla löydetty relevantti alkuperäisaineisto.

Liite 1. 1(7) Systemaattisella kirjallisuushaulla löydetty relevantti alkuperäisaineisto.

Tutkimuksen kirjoittaja/t ja julkaisuvuosi	Tutkimuksen tai aineiston nimi	Tutkimusaineiston tarkoitus ja tutkimuskysymys/kysymykset	Tutkimuksen kohdejoukko ja tutkimusmenetelmä	Keskeiset tulokset
Jokela, Riikka 2013 Jyväskylän yliopisto, sosiaalityö, pro gradu -tutkielma	Kuullaan, mutta kuunnellaanko? Huostaan otetun ja sijoitetun lapsen kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudessaan	Tavoitteena selvittää lasten kokemuksia osallisuudesta omassa asiakassuhteessaan, sekä millaisena huostaanotetut ja sijoitetut lapset kokevat vaikutusmahdollisuutensa omassa asioissaan	Seitsemän 12 – 19-vuotiasta huostaan otettua ja sijoitettua lasta ja nuorta. Sekä tyttöjä, että poikia eri puolilta Suomea. Teemahaastattelut. Sijaishuolto.	Lasten kokemukset vaihtelivat suuresti keskenään. Lapsen osallisuuden mahdollisuudet paikantuivat siis erilaisiin vuorovaikutussuhteisiin ja eri tahojen käytäntöihin. Aineiston suurin ryhmä (kolme lasta) koostui lapsista, jotka kuvasivat kyllä asiakkuudessaan kuulemisen ja osallisuuden kohtia ja mahdollisuuksia, mutta eivät niistä huolimatta kokeneet tulevaisuutta aidosti kuuluisiksi.
Moisio, Jenni 2018 Pelastakaa Lapset Ry, Tutkimusraportti	Kohtaamisia retkillä, osallisuus ja yhteisöllisyys lastenkotien retkitoiminnassa	Tuottaa uutta tietoa retkitoiminnan kehittämisen tueksi sekä eritellä retkien mahdollisuuksia arjesta poikkeavana tilana.	9 – 18-vuotiaita lastenkodin asiakkaita. Osallistuva havainnointi ja haastattelut.	Kohtaamisen ja yhdessä tekemisen kautta mahdollistuvat yhteisöllisyyden ja osallisuuden kokemukset ja voidaan lujittaa yksilöllisempiä suhteita nuorten ja ohjaajien välillä. Tärkeäksi koettiin yhteinen aika ohjaajien kanssa,

				jota oli enemmän kuin normaalisessa arjessa.
Lahtinen, Henrik 2017 Turun yliopisto, sosiaalityö pro gradu -tutkielma	Nuorten kokemukset osallisuuden ja kuulluksi tulemisen toteutumisesta koulukodin arjessa	Tutkia sitä, kuinka osallisuus ja kuulluksi tuleminen toteutuvat koulukodin arjessa nuorten kertomuksien mukaan.	Yhteensä seitsemän 14 – 17 -vuotiaasta nuorta, viisi tyttöä ja kaksi poikaa kahdesta eri koulukodista. Teemahaastattelut.	Osallisuudessa ja kuulluksi tulemisessa runsaasti parantamisen varaa. Toiveena mm. enemmän aikaa ohjaajien kanssa. Sosiaalityöntekijöistä negatiivisia kokemuksia.
Penninkangas, Tanja 2012 Jyväskylän yliopisto, sosiaalityö, pro gradu -tutkielma	Lastensuojelu osana lapsuutta: asiakkaiden näkemyksiä lastensuojelun avohuollon tukitoimien vaikuttavuudesta	Tutkia, millaista vaikuttavuutta lastensuojelun avohuollon tukitoimilla on ollut lapsen hyvinvointiin. Lastensuojelun asiakkaiden näkökulma. Millaisia näkemyksiä ja kokemuksia lastensuojelun asiakkaat tuovat esiin lastensuojelun avohuollon tukitoimista?	Järvi-Pohjanmaan perusturvan lastensuojelun kahdeksan asiakasta (osa yli 18 -vuotiaita, 4 miestä, 4 naista), joiden lastensuojeluasiakkuus päättynyt, ja joille on tarjottu avohuollon tukitoimena joko perhetyötä, tukiperhettä, tai heille on tehty päätös avohuollon sijoituksesta. Teemahaastattelut.	Kokemukset vaihtelevia. Avohuollon tukitoimilla merkittävä vaikutus elämänhallinnan saavuttamiseen. Sosiaalityöntekijällä merkittävä rooli elämäntilanteen muutoksessa, vaikka vuorovaikutus voi olla osin vähäistä. Lastensuojelun työntekijät kuulevat asiakkaiden mielipiteet työskentelyn aikana.

<p>Carlsson, Sari 2016</p> <p>Turun ammattikorkeakoulu, sosiaaliala (ylempi amk), opinnäytetyö</p>	<p>Katse tulevaisuuteen: lapset mukaan SOS-lapsikylän sijaishuoltoa kehittämään</p>	<p>SOS- Lapsikylässä on vahvistettu sijaishuollon asiakkaina olevien lasten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia. Tavoitteena on, että lapset ovat osallisina entistä vahvemmin ja osallistuvat aktiivisina oman elämänsä asioihin.</p>	<p>SOS-lapsikylien asukkaita edustava kehittäjänuoret (yhteensä 50 lasta), kaikilla oli mahdollisuus osallistua. Kehittämisen ja tiedonhankintamenetelminä käytettiin lasten vertaisryhmää, dialogia, erilaisialuovia ja toiminnallisia menetelmiä, sekä osallistuvaa havainnointia. Toimintaa dokumentoitiin monipuolisesti.</p>	<p>Lapset valmiita olemaan mukana kehittämistyössä. Aikuisten asenteissa vielä paljon tekemistä. Luottamus on tärkeää lasten ja aikuisten välillä ja asenteella on iso merkitys yhteistyössä. Lasten mielestä henkilökohtaisen keskustelun aikana tulee parhaimmin kuulluksi. Toiveena lisää aikaa työntekijöiden kanssa.</p>
<p>Talvitie, Katri 2014</p> <p>Lahden ammattikorkeakoulu, sosiaaliala (ylempi amk), opinnäytetyö</p>	<p>Täällä tavallaan valmistellaan meitä oikeaa elämää varten: multidimensionaalisen hoito- ja kasvatussuunnitelman kehittäminen Konstan Koti ja Koulu Oy:ssä.</p>	<p>Yhtenä tarkoituksena oli parantaa nuorten osallisuutta ottaen heidän näkemyksensä huomioon hoito- ja kasvatussuunnitelman kehittämisvaiheessa sekä tuoda paremmin kuuluviin heidän ääntään hoito- ja kasvatussuunnitelman laatimisessa.</p>	<p>Aineisto kerättiin kyselyn avulla viideltä nuorelta, teemahaastattelut. Toimintatutkimus, jossa hyödynnettiin kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä.</p>	<p>Vaihtelevat kokemukset nuorten ja aikuisten välisestä luottamuksesta. Toive ohjaajien tiiviimmästä läsnäolosta.</p>
<p>Koskelainen, Minna, Tähkänen, Ville 2016</p>	<p>Kohti laadukkaampaa lastensuojelua: lastensuojelunuoren sijoituksen alkuvaiheen työmallin kehittäminen yhteisökasvatuksen näkökulmasta.</p>	<p>Tavoitteena oli luoda yhteisökasvatuksen näkökulmasta työmalli lastensuojelunuoren sijoituksen alkuvaiheen työskentelyyn. Lisäksi tarkoituksena oli vahvistaa</p>	<p>Asiakaslähtöinen Bikva-malli, aineisto kerättiin nuorten ryhmähaastattelulla. Teemahaastattelut, joiden lisänä kyselylomakkeet. Ryhmähaastattelu. 6 nuorta, viisi poikaa ja yksi tyttö.</p>	<p>Nuorten toiveina esiin nousivat mm. yhdenvertaisempi kohtelu, parempi tieto säännöistä ym. oh-</p>

Lahden ammatti- korkeakoulu, sosi- aaliala (ylempi amk) opinnäytetyö		yhteisökasvatuksellista ajattelua ja toimintatapaa lastensuojelulaitoksessa.	Osa avohuollon tukitoimena sijoitettu, osa huostaanotettu.	jaajien yhdenmukaisempi toiminta, aikuisen läsnäolo, riittävä aika nuorelle.
Heikka, Petri 2011 Laurea-ammatti- korkeakoulu, opinnäytetyö	”No ne rajojen asettamiset ja yhteiset pelisäännöt...” Asiakkaiden kokemuksia nuorten intensiivihankkeen käytännöistä Länsi-Vantaalla	Aiheena selvittää, miten nuori ja nuoren vanhemmat ovat kokeneet projektina alkaneen tukimuodon Mikä tukimuodossa on asiakkaita auttanut, sekä mitä kehittämiskohtia asiakkaiden kokemuksen mukaan annettuun tukeen liittyy.	Aineisto kerätty nuorten ja vanhempien teemahaastatteluilla vuonna 2011. Neljä nuorta. Avohuolto. Lastensuojelun perhetyö. Toiminnallinen projekti, kehittämishanke. Kaikki nuoret tyttöjä. 13-16-vuotiaita.	Sekä nuoret että vanhemmat vaikuttivat olevan pääsääntöisesti tyytyväisiä saamaansa tukeen. Vastaaajista sekä nuoret että vanhemmat kokivat yhteistyön nuoren verkostojen, kuten koulun, kanssa toimivaksi
Nieminen, Mari, Lähdes, Pirita 2014 Laurea-ammatti- korkeakoulu, sosi- aaliala (ylempi amk), opinnäytetyö	Luottamusta vai varautuneisuutta? Nuorten kokemuksia osallisuudesta ja yhteydenpidosta sijaishuollon aikana	Tutkia nuorten kokemuksia osallisuudesta sijaishuollon aikana. Tutkimus osa Pesäpuu ry:n Lähemmäs-projektia	Kvalitatiivinen tutkimus, menetelmänä teemahaastattelu. 12 nuoren haastattelut kahdesta varsinaisuomalaisesta sijaishuoltoyksiköstä. Nuoret ovat iältään 14–17-vuotiaita tyttöjä ja poikia. Tutkimuksen analysoinnissa on käytetty aineistolähtöistä sisälönanalyysia.	Nuoret jakautuivat luottavaisiin ja osallisiin nuoriin sekä varautuneisiin ja osattomiin nuoriin kokemustensa perusteella. Luottamuksellinen omaohjaajasuhde edisti nuorten kuulluksi tulemisen kokemusta.

<p>Laiho, Jenni 2013</p> <p>Tampereen yliopisto, sosiaalityö.</p> <p>Pro gradu -tutkielma</p>	<p>Nuorten kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta kiireellisen sijoituksen aikana</p>	<p>Tutkimustehtävänä selvittää miten nuoret ovat kokeneet olleensa osallisia ja tulleensa kuulluksi kiireellisen sijoituksen aikana.</p>	<p>Aineisto koostuu neljästä nuoren teemahaastattelusta. Laadullinen tutkimus. Kiireellisen sijoituksen kokeneet nuoret.</p>	<p>Tutkimustulokset osoittavat, että nuorten kokemukset ovat yksilöllisiä ja he katsovat asioita omasta näkökulmastaan. Puheissa heijastui selkeästi joko positiivinen tai negatiivinen kokemus.</p>
<p>Kosomaa-Hovatta, Mia 2013</p> <p>Laurea-ammattikorkeakoulu, sosiaaliala (ylempi amk) opinnäytetyö</p>	<p>Jälkihuollon asiakasraati: Espoon jälkihuoltoon nuoret kokemusasiantuntijoina</p>	<p>Tutkimuksellinen kehittämistoiminta, jonka tarkoituksena oli pilotoida asiakasraati toimintamalli osaksi jälkihuollon toimintaa ja saada asiakkaiden ääni kuuluviin.</p>	<p>Opinnäytetyö rajoittuu yhden asiakasraadın toimintaan ja tuloksiin. Puolistrukturoitu ryhmähaastattelu ja fokusryhmätyöskentely. 8 nuorta Espoon jälkihuollosta. 18 – 19-vuotiaita.</p>	<p>Osallistuneet sitoutuneita työskentelyyn ja innokkaita jakamaan kokemuksiaan ja mielipiteitään jälkihuollon toiminnasta. Osallistuneet pitivät asiakasraatia hyvänä kokemuksena ja toivoivat, että sitä jatkettaisiin, jotta jälkihuoltoon nuorten ääni tulisi kuuluviin.</p>
<p>Heiskanen, Kirsi 2012</p>	<p>Asiakaspalautteen hyödyntäminen laadun kehittämisessä: kehittämisshanke Hiidenmäen lasten- ja nuortenkodissa</p>	<p>Kehittämisshanke Hiidenmäen lasten- ja nuortenkotiin. 14-paikkainen yksityinen lastensuojelulaitos huostaanotetuille ja avohuollon tukitoimena sijoitetuille.</p>	<p>Asiakaspalautekyselylomakkeet. Toimintatutkimus yhdessä lastensuojelulaitoksessa.</p>	<p>Riittämätön omaohjaaja-aika. Puuteelliset vaikuttamisen mahdollisuudet yksikön arkeen. Vastajat kokivat, etteivät ole saaneet</p>

Lahden ammatti- korkeakoulu, sosi- aaliala (ylempi amk) opinnäytetyö				riittävästi tietoa Hiidenmäen tarjoamista avoimuuden ja jälkihuollon palveluista
Huuhiilo, Petra 2012 Mikkelin ammatti- korkeakoulu, sosi- aaliala (ylempi amk), opinnäytetyö	Nuorten kokemuksia osallisuuden toteutumisesta lastenkodissa	Selvittää lapsen osallisuuden toteutumista lastensuojelun sijaishuollon laitoksessa, sijoitettujen ja huostaan otettujen lasten näkökulmasta.	Toteutettu haastattelemalla yhdeksää 10–18 -vuotiasta pienryhmäkotiin sijoitettua lasta. Teema-haastattelu. Teorialähtöinen sisällönanalyysi.	Tutkimus osoitti, että nuorten mahdollisuudet osallistua päätöksentekoprosessiin vähenevät täysi-ikäisyyttä lähestyessä. He eivät saa tarpeeksi myöskään tietoa omista asioistaan ikätasolle sopivalla tavalla. Haastellut nuoret kokivat, että heidät kohdattiin aidosti ja että heidän mielipiteistään ja ajatuksistaan oltiin aidosti kiinnostuneita. He kokivat myös voivansa vaikuttaa lastenkodin arkeen